

Xitatimende lexi Pfuxetiweke xa
Kharikhulamu xa Rixaka
Giredi R-9
(Swikolo)

TINDZIMI
Xitsonga

Ririmi ro engetela
ra vumbirhi

DEPARTMENT OF EDUCATION
(NDZAWULO YA DYONDZO)

Ndzawulo ya Dyondzo

Yi kandziyisiwile hi va Ndzawulo ya Dyondzo

Sol Plaatjie House

123 Schoeman Street

Private Bag X895

Pretoria 0001

South Africa

Thelefoni: +27 12 312-5911

Fekisi: +27 12 321-6770

120 Plein Street

Private Bag X9023

Cape Town 8000

South Africa

Thelefoni: +27 21 465-1701

Fekisi: +27 21 461-8110

<http://education.pwv.gov.za>

© 2002 Ndzawulo ya Dyondzo, Pretoria

ISBN 1-919917-69-1

Gazette No: 23406, Vol 443, May 2002

Dokumente leyi yi fanele ku hlayiwa tani hi xiphemu xa Xitatimendhe xa Kharikhulamu xa Rixaka Giredi ta R-9.

Xitatimendhe xa Kharikhulamu xa Rixaka xi katsa:

1. Mavonele yo angarha
2. Switatimendhe swa nhungu swa Swiyenge swa Dyondzo:
 - Tindzimi
 - Matametiki
 - Sayense ya Ntumbuluko
 - Sayense ya swa vutomi
 - Vutshila ni mfuwo
 - Ndzhendzeleko wa Vutomi
 - Sayense ya mamanejele na ikhonomi
 - Thekinoloji

XITIVISO EKA MUHLAYI

Ndzawulo ya Dyondzo ya tinyungubyisa ku nyiketa Xitatimendhe lexi Pfuxetiweke xa Kharikhulamu xa Rixaka Giredi R-9 (Swikolo) hi khume n'we wa tindzimi ta ximfumu ta Afrika Dzonga.

Maendlele yo hunguta no yelanisa ku katsa ni ku hundzuluxa i ya xiyimu xo bohana swinene ni ku tlhontlha miehleketo. Hi mikarhi yo tala vatirhi va tidokhumente a va fanele ku ti tshulela marito hambi ku ri ku tivumbela swivulwa leswi nga ta fambelana swinene ni kharikhulamu. Tidokhumente tive ti hangalasiwa na tiko hinkwaro ku ya kamberwa ntiyiso-xidzi hi vavulavuri tlhelo swidyondzeki leswi tokoteleke tindzimi leti.

Ndzawulo ya Dyondzo yi vona tidokhumente leti ya ri masungulo ya mahluvukisele ya tindzimi ta hina. Kutani hi amukela no khutaza vanhu eka tindzimi hi ku hambana ka tona ku tirhisa matsalwa lawa tani hi masungulo yo yisa emahlweni.

MATIRHISELE YA BUKU LEYI

- Timhaka hi ku angarhela vona:
 - *Ku tivisa Xitatimendhe xa Kharikhulamu xa Rixaka eka Chaptara ya 1-* leswi swi ta nyika mahungu eka Mimbuyelo ya Dyondzo, Xitatimendhe lexi Pfuxetiweke xa Kharikhulamu Giredi R-9 (Swikolo), na minongoloko ya Dyondzo.
 - *Ku tivisa Xiyenge xa Dyondzo eka Chaptara ya 1-* leswi swi ta nyika masungulo eka Xitatimendhe xa Xiyenge xa Dyondzo ku katsa ni swihlawulekisi swa kona, xikopi na Mimbuyelo ya Dyondzo;
 - *Maasesele ya mudyondzi* - Chaptara leyi yi nyika swiletelo eka maasesele, ni ku nyika swikombiso swa mahlayisele;
 - *Nongoloko wo rheferha wu nyika* hi ku angarhela Kharikhulamu ni Glosari ya maasesele ku katsa ni Glosari ya Xiyenge xa Dyondzo xo kongoma.
- Mirhi wa tsalwa leri wu awiwile hi swiphemu swinharhu, xin'wana na xin'wana xi kongomisa eka Feyisi yo angarhela ya bandhi ra Dyondzo na Vuleteri - Feyisi ya Masungulo, Feyisi ya le Xikarhi na Feyisi ya le Henhla. Chaptara yin'wana na yin'wana yi na nkomiso wa yona, lowu landzeriwaka hi Switandati swa maasesele hi ku ya hi feyisi.
- Switandati swa maasesele swa Feyisi yin'wana na yin'wana swi hlamuseriwa hi tindlela leti endlaka ku va ni ku olova ka progirexini. Leswi swi nga ni ku yelana swinene ni Switandati swa maasesele ku ya hi giredi yin'wana na yin'wana leswi nyikaka mudyondzisi nkarhi lowunene wa ku xiyisisa ni ku pimanisa timhaka ta progirexini ya malembe lama hundzeke. Mimbuyelo leyi eka mikarhi yin'wana a yi fani swinene ni Switandati swa maasesele ku ve hileswaku a hi fanele hi vulavula hi minchumu leyi fanaka.
- Tisimbolo tin'wana ta tirhisiwa eka tsalwa leri hinkwaro ku letela vahlayi ku kuma mahungu lama va ya lavaka. Tisimbolo leti i:

Switandati swa maasesele

Giredi

Mbuyelo wa Dyondzo

VUNDZENI

CHAPTARA YO SUNGULA: MANGHENELO

1

KU TIVISA XITATIMENDHE XA KHARIKHULAMU XA RIXAKA

1

Mimbuyelo ya Dyondzo

1

Xitatimendhe lexi Pfuxetiweke xa Kharikhulamu xa Rixaka: Switatimendhe swa Dyondzo

2

Xitatimendhe lexi Pfuxetiweke xa Kharikhulamu xa Rixaka: Minongoloko ya Dyondzo

2

KU TIVISA SWIYENGE SWA DYONDZO SWA TINDZIMI - XITSONGA

3

Nhlamuselo

3

Maendlele yo engetela ya tindzimi tinyingi

3

Ririmi ro dyondza no dyondzisa

4

Xikongomelo

4

Swihlawulekisi swo fana swoxe ni Xikopi

5

MIMBUYELO YO DYONDZA YA TINDZIMI

5

CHAPTARA YA VUMBIRHI: FEYISI YA MASUNGULO (GIREDI R-3)

9

MANGHENELO

9

Xipakaniso

9

Ku aka vuswikoti bya ririmi ro engetela ra vumbirhi hi katsongo-tsongo

9

MIMBUYELO

10

Mbuyelo Wo Dyondza Wa 1: Ku Yingisela

10

Mbuyelo Wo Dyondza Wa 2: Ku Vulavula

10

Mbuyelo Wo Dyondza Wa 3: Ku Hlaya na Ku Langutisa

11

Mbuyelo Wo Dyondza Wa 4: Ku Tsala	11
Mbuyelo Wo Dyondza Wa 5: Ku Ehleketa No Ehleketisisa	11
Mbuyelo wo Dyondza wa 6: Vuvulavuri Na Ntivo-Marito	11

SWITANDATI SWA MAASESELE NA MATSALWA 12

Matsalwa lama bumabumeriweke	12
Mbuyelo wo Dyondza wa 1: Ku Yingisela	16
Mbuyelo wo Dyondza wa 2: Ku Vulavula	18
Mbuyelo wo Dyondza wa 3: Ku Hlaya Na Ku Langutisa	22
Mbuyelo wo Dyondza wa 4: Ku Tsala	24
Mbuyelo wo Dyondza wa 6: Vuvulavuri Na Ntivo-Marito	26

CHAPTARA YA VUNHARHU: FEYISI YA LE HENHLA (GIREDI TA 7-9) 31

MANGHENELO	31
Xipakaniso	31
Matsalwa eka levhele yo ringanela	31

MIMBUYELO	32
Mbuyelo wo Dyondza wa 1: Ku Yingisela	32
Mbuyelo wo Dyondza wa 2: Ku Vulavula	32
Mbuyelo wo Dyondza wa 3: Ku Hlaya Na Ku Langutisa	32
Mbuyelo wo Dyondza wa 4: Ku Tsala	32
Mbuyelo wo Dyondza wa 5: Ku Ehleketa No Ehleketisisa	32
Mbuyelo wo Dyondza wa 6: Vuvulavuri Na Ntivo-Marito	33

SWITANDATI SWA MAASESELE NA MATSALWA 34

Matsalwa lama bumabumeriweke	35
Mbuyelo wo Dyondza wa 1: Ku Yingisela	38
Mbuyelo wo Dyondza wa 2: Ku Vulavula	40
Mbuyelo wo Dyondza wa 3: Ku Hlaya Na Ku Langutisa	44
Mbuyelo wo Dyondza wa 4: Ku Tsala	46
Mbuyelo wo Dyondza wa 6: Vuvulavuri Na Ntivo-Marito	48

CHAPTARA YA VUMUNE: MAASESELE YA MUDYONDZI 53

MASUNGULO	50
MINSINYA YA MAASESELE LEYI TIRHISIWAKA EKA MIMBUYELO YA DYONDZO	54
Nhlamuselo	54
Timhaka-nkulu	54
Swikongomelo swa Maasesele	54
MAASESELE YO YISA EMAHLWENI	55
Switirateji swa maasesele	56
Mintirho yo yelana ya maasesele	56
MAMANEJELE YA MAASESELE	57
Vanhu lava katsiwaka eka Maasesele	57
Nongoloko wa Maasesele ya Swikolo	57
KU HLAYISIWA KA TIRHEKHODI	58
Tibuku ta Tirhekhodi	58
Tikhodi leti faneleke ku tirhisiwa eka nkambelo	58
Tikhodi ta rixaka	59

Tixedulu to ya emahlweni	60
Swihlaya swa vadyondzi	60
SWIVIKO	61
Mahungu lama faneleke ku katsiwa eka swiviko	61
Makhadil ya swiviko	62
NONGOLOKO WO RHEFERA	63
KHARIKHULAMU NI GLOSARI YA MAASESELE	63
GLOSARI YA SWIYENGE SWA DYONDZO	65

CHAPTARA YO SUNGULA

MANGHENELO

KU TIVISA XITATIMENDHE XA KHARIKHULAMU XA RIXAKA

Vumbiwa bya Riphabliki wa Afrika Dzonga (Nawu wa 108 wa 1996) byi nyika masungulo ya ku hundzuka na ndlandlamuko wa kharikhulamu eAfrika Dzonga. Papila ro sungula ra Vumbiwa ri hlamusela hi ku hetiseka leswaku swikongomelo swa Vumbiwa i ku:

- Horisa timbanga ta ku avana ta nkarhi lowu nga hundza ni ku tumbuluxa tiko leri simekeke timitsu ta rona eka nsinya wa xidemokrasi, vululami ni masungulo ya timfanelo ta vanhu;
- Ku antswisa vutomi bya vanhu hinkwavo va afrika Dzonga ni ku ntshuxa vuswikoti bya vanhu;
- Ku simeka masungulo ya xidemokrasi eka vaaka - tiko va mfumo lowu hlawuriweke hi vona va tlhela va va ni ku sirheleriwa kun'we hi nawu; ni
- Ku aka vun'we bya tiko ra Afrika Dzonga wo pfumala xihlawuhlawu ni ku tlhela ri teka ndhawu ya rona eka nhlngano wa matiko hinkwavo ya misava.

Dyondzo na Kharikhulamu swi ni xiave eku humeleriseni ka swikongomelo leswi nga laha henhla.

Mimbuyelo ya Dyondzo

Mimbuyelo ya Dyondzo yi vumba xiphemu xa masungulo ya kharikhulamu eAfrika Dzonga. Ni ku vona leswaku vana hinkwavo va fikelela ku navela ka vona. Leswi swi endleka ntsena hi ku seta mimbuyelo leyi fikelelekaka eku heleni ka lembe-xidyondzo.

Xitatimendhe lexi pfuxetiweke xa Kharikhulamu xa Rixaka xi aka mimbuyelo ya Dyondzo eka dyondzo yo angarha no letela Giredi R-9 (Swikolo), hi ku kongomisa eka vuxopaxopi ni ndlandlamuko wa swa mimbuyelo leyi susumetiwa hi Vumbiwa bya tiko.

Mimbuyelo ya xiyimo xa le henhla yi langutele vadyondzi lava kotaka ku:

- Ku hlawula no lulamisa swihoxo ni ku teka swiboho swa xiyimo xa le henhla ni maehleketele ya vutivi bya le henhla swinene;
- Tirha leswi hetisekeke ni van'wana tani hi swirho swa ntlawa, nhlngano ni vaaka - tiko;
- Tioganayiza ni ku tifambisa hi voxe ku katsa ni migingiriko ya vona;
- Hlengelela, no oganayiza ku katsa niku xopaxopa timhaka hi ndlela ya vutlhari swinene;
- Kota ku vulavula leswi hetisekeke hi ku tirhisa switsariwa, swiyimeri ni swikili swa ririmi eka timodi to hambana-hambana;
- Tirhisa sayense ni thekinoloji hi tindlela letinene ni ku tlhela va kombisa vuswikoti byo ehleketa hi ku kongomisa eka mbangu ku ri xikombiso xo tekela enhlokweni timhaka ta rihanyu ra vanhu van'wana ni ku;
- Kombisa ku twisisa timhaka ta misava tani hi nchumu lowu nga ni vuxaka lebyi fambelana swinene ni ku tsundzuxa vanhu leswaku swiphiso a swi humeleli endhawini swi ri swoxe kambe swi ni ku fambelana swinene.

Mimbuyelo yo hlulukisa yi langutele vadyondzi lava va swikotaka ku:

- Humelerisa ni ku hangunuxa hi ku tirhisa switirateji swo hambana-hambana endleleni ya vona yo dyondza leswi hetisekeke;
- nghenelela tani hi vaaka -tiko va xiviri eka vutomi bya vanhu va swifundza, naxinali ku katsa ni misava hinkwayo;
- Va ni nxiximo wa mindhavuko ya vanhu hinkwavo;
- Hangunuxa dyondzo ni mikateko ya swa mintirho; ni
- Ndlamuxo wa swa mabindzu-ntsongo.

Xitatimendhe lexi pfluxetiweke xa Kharikhulamu xa Rixaka: Switatimendhe swa Dyondzo

Xitatimendhe lexi Pfluxetiweke xa Kharikhulamu xa Rixaka Gired R-9 (Swikolo) xi vumbiwile hi ovhavhiyu na nhungu wa Switatimendhe swa Dyondzo swi ri swa:

- Tinzimi;
- Metametiki;
- Sayense ya ntumbuluko;
- Sayense ya swa vutomi;
- Vutshila ni mfuwo;
- Ndzhendzeleko wa swa vutomi;
- Ikhonomi na Sayense ya mamanejele; na thekinoloji.

Xitatimende xin'wana na xin'wana xa Dyondzo xi hlawula mimbuyelo -nkulu ya Dyondzo leyi faneleke ku fikeleriwa eku heleni ka lembe ra dyondzo ya giredi ya kaye. Xitatimendhe xin'wana na xin'wana xa Dyondzo xi kongomisa eka switandati swa maasesele leswi nga ta pfuna ku fikelela mimbuyelo ya Dyondzo. Switandati swa maasesele swa hlamuseriwa hi ntalo eka giredi yin'wana na yin'wana, ngopfu-ngopfu nhlamuselo ya leswi vana va faneleke ku swi tiva. Xitatimende xin'wana na xin'wana xa Dyondzo kun'we ni Switandati swa maasesele swikombisa hi ndlela leyi ya ndzenihatiwaka ha yona ni ndlamuxo wa swikili leswi vaka kona hi ku famba ka nkarhi. Switandati swa maasesele swi nga hlanganisiwa ni tigiredi.

Timhaka to Fana ni ndlala, ku pfumala ndzingano, xihlawuhlawu, rimbewu, malembe, vugono ni xirha xo fana na vuvabyi bya Eyidzi, leswi hinkwaswo swi kavanyeta madyondzele ya vana eswikolweni. Xitatimendhe lexi Pfluxetiweke xa Kharikhulamu xa Rixaka Giredi R-9 (Swikolo) swi teka matirhele wan'we hi ku boxa matirhele yo fana eka vadyondzi. Switatimendhe hinkwaswo swa dyondzo swi ringeta ku humelerisa vuxaka exikarhi ka timfanelo ta vanhu, mbangu lowunene, vululami bya swa vutomi ni nkatsakanyo.

Xitatimendhe lexi pfluxetiweke xa Kharikhulamu xa Rixaka: Minongoloko ya Dyondzo

Hambiloko Swiyenge swa Dyondzo swi hlamusela marito yo tani hi swikili, ni vumunhu swi ri swilo swo rhangana leswi faneleke ku fikeleriwa eka giredi yin'wana ni yin'wana. Minongoloko ya Dyondzo yi hlamusela migingiriko hinkwayo leyi faneleke ku endliwa kumbe ku dyondziwa eka feyisi yin'wana na yin'wana.

Minongoloko ya dyondzo yi angarhela na kambe mitirho hinkwayo leyi fambelenaka ni ndzandzelelano wa misingiriko hinkwayo leyi vana va faneleke ku yi endla no yi tiva eka lembe rin'wana na Yin'wana ku katsa ni tidyondzo leti pulaniweke ku ya dyondzisa vana, leswi swi katsa swikombiso swa leswi swi pulaniweke hi mudyondzisi ni ku kota ku humelerisa leswi pimanyetiweke hi nkarhi lowu nyiketaweke Swinawana ni swa vumunhu bya Xitatimendhe lexi Pfluxetiweke xa Kharikhulamu xa Rixaka, ni switatimendhe swa dyondzo swi ni xiave eka minongoloko ya Dyondzo.

Eka Feyisi ya masungulo, ku ni minongoloko minharhu ya dyondzo, ku nga: Literesi, Nyumeresi na Swikili swa Vutomi. Eka Feyissi ya le xikarhi, Tindzimi na metse swi hundzuka vutihlamuleri bya munhu eka minongoloko ya dyondzo. Hi nhlonipho lowu nga kona eka vanhu, ku hlanganisiwa ka minongoloko leyi ya dyondzo swi fanele ku twaneriwa hi vadyondzisi ku eswikolweni hi ku hambana-hambana ka swona. Nkatsakanyo lowu wu ta endliwa ku suka eka swifundza-ntsongo ku ya fika eka mfumo xikarhi, Minongoloko ya dyondzo yi fanele ku kongomisiwa eka Swiyenge swa Dyondzo.

Mathicara va ta va ni vutihlamuleri byo hlulukisa Minongoloko ya Dyondzo. Ndzawulo ya Dyondzo yi ta nyika pholisi yo letela ya ndlandlamuxo wa Tiprogireme ta Dyondzo hi ku kongomisa eka Switatimendhe swa Dyondzo egondweni ra swa Dyondzo. Swifunda-nkulu swi ta ndlandlamuxa swiletelo lomu swi nga fanela ku endlela ku amukela tinxaka hinkwato.

KU TIVISA XIYENGE XO DYONDZA XA TINDZIMI-XITSONGA

Nhlamuselo

- Tindzimi hinkwato leta khume-n'we ta ximfumo (Xitsonga, Xivhenda, Xindhevele, Xinghezi, Xiswazi, Xisuthu, Xisuthu xa N'walungu, Xibunu, Xitswana, Xixhosa, Xizulu).
- Tindzimi leti nga pfumeleriwa hi Huvo yo angarhela ya Tindzimi ya Pan South African Language Board (PANSALB) na Huvo ya South African Certification Board (SAFCERT) swo fana na Braille (ririmi ro tsala ra mabofu), na Ririmi ra swikoweto (*Sign Language*).

Etikweni ra tindzimi tiningi ro fana na Afrika Dzonga i swa nkoka leswaku vadyondzi va fikelela vuswikoti bya xiyimo xa le henhla eka tindzimi to tlula rin'we, ni leswaku va swi kota ku vulavula ni van'wana hi tindzimi tin'wana.

Maendlelo yo engetela ya tindzimi tiningi

Xiyenge xo dyondza xi landzelela maendlelo yo engetela ya tindzimi tiningi (*additive approach to multilingualism*):

- Vadyondzi hinkwavo va dyondza tindzimi ta vona ta le kaya na rin'wana rin'we kumbe ku tlula, ra ximfumo.
- Vadyondzi va va ni vuswikoti eka ririmi leri ri engeteriweke loko ririmi ra le kaya ri ri karhi ri hlayisiwa ni ku hlulukisiwa.

Vadyondzi va ta va ni masungulo yo hambana eka ririmi ra le kaya na ririmi ro rhanga leri engeteriweke, hikuva se va na byona vutivi byo nyawula bya ririmi ra le kaya loko va fika exikolweni. Hambi swi ri tano, loko va heta Gireyidi ya nkaye va fanele ku va va kota ku tirhisa tindzimi ha timbirhi ku kombisa vuswikoti lebyi hlamuseriweke eka Mimbuyelo yo angarha.

Xiyenge xo dyondza xa Tindzimi xi katsa tindzimi hinkwato ta khume-n'we tani hi:

- Tindzimi ta le kaya;
- Tindzimi to rhanga to engetela na;
- Tindzimi ta vumbirhi to engetela.

Ririmi ro dyondza no dyondzisa

Hi bumabumela leswaku ririmi ra le kaya ra mudyondzi ri tirhisiwa hi xikongomelo xo dyondza no dyondzisa laha swi kotekaka. Leswi i swa nkoka ngopfu-ngopfu eka Xiyimo xo rhanga (*Foundation Phase*) laha vadyondzi va dyondzaka ku hlaya ni ku tsala.

Laha vadyondzi va faneleke va cinca ku suka eka ririmi ra le kaya ku ya eka ro engetela hi xikongomelo xo ri tirhisa ku dyondza no dyondzisa, swi fanele swi kunguhatiwa hi vukheta:

- Ririmi ro engeteriwa ri fanele ku sunguriwa ku dyondzisiwa tanihi dyondzo, hi ku hatlisa.
- Ririmi ra le kaya ri fanele ku dyondzisiwa xikan'we na leri engeteriweke ku ringana nkarhi wo leha hilaha swi kotekaka hakona.
- Laha vadyondzi va ngenaka xikolo laha ririmi ro dyondza no dyondzisa, ri nga ririmi ro engetela eka mudyondzi, vadyondzisi na xikolo va fanele va n'wi lulamisela ku pfuniwa ko hlawuleka, na ku engetela nkarhi wo dyondza ririmi ro engetela ku fikela loko mudyondzi a ta va a kota ku dyondza hi ndlela leyi vuyerisaka eka LOLT.

Xikongomelo

Tindzimi i xivindzi xa vutomi bya hina. Hi vulavurisana ni ku twisisa misava ya hina hi ririmi. Hikokwalaho, ririmi ri vumba vutiveki bya hina na vutivi:

- *Swa vun'wini* - ku yisa emahlweni vuxaka eka mindyangu ni vaaka-tiko; xiviri xa munhu, ku kula ni ku anama ka miehleketo na ku titsakisa.
- *Swa mbulavurisano* - ku vulavula hi ndlela leyinene ni vanhu van'wana.
- *Swa dyondzo* - ku hlukisa switirho swo ehleketa ni ku ehleketisisa, ni ku endla leswaku timhaka ta nkoka ti fikeleleka.
- *Swa vuxongi* - ku tumbuluxa na ku anakanya hi matsalwa ya nomo yo langutiwa, ni yo tsariwa.
- *Swa tipolitiki* - ku tiyisisa kumbe ku kanetana na matimba; ku kucetela van'wana mayelana ni mavonele yo karhi ku veka van'wana eka.
- *Xiyimo xo karhi* - na ku kurisa no hlayisa leswi vanhu va nga swona.
- *Swa mfuwo* - ku tsakela na ku twisisa swa tindzimi na mfuwo na ndzhaka leyi swi rhwalaka.
- *Swa vuxopaxopi* - ku twisisa vuxaka exikarhi ka ririmi, matimba na ku titiva (*identity*), na ku kaneta matirhiselo lawa laha swi faneleke; ku twisisa ku hundzuka-hundzuka ka mfuwo; ni ku tiarisa ku kuceteriwa ni ku vekiwa eka xiyimo xo karhi loko swi laveka.

Swihlawulekisi swo fana swoxe ni Xikopi

Xana Xiyenge xo dyondza xa Tindzimi xi ngenisa njhani xandla eka Kharikhulamu:

- Xi hlulukisa ku hlaya no tsala, leswi nga masungulo ya tin'wana tidyondzo ta nkoka ta literesi.
- I ririmi leri ha rona ku dyondzisa kun'wana ko tala eka Kharikhulamu, ko fana na tinhlayo na sayense, swi endliwaka ha rona.
- Xi hlohlotela ntwisiso wa ntirhisano wa mimfuwo leyo hambana, ku fikelela mavonele man'wana ya misava na ntwisiso wo dzika ni ku anama wa khonsepe ya mfuwo.
- Xi hlohlotela migingiriko ya maehleketelelo na vutumbuluxi, hi ndlela yaleyo ku ri karhi ku kondleteriwa swikongomelo swa vutshila na ndhavuko.
- Xi nyika ndlela yo hundzisa hungu no kurisa swikongomelo leswo tala swa sayense na thekinoloji, na dyondzo ya swa mbangu.
- Xi hlulukisa switirho leswi faneleke leswaku hi va vanhu va vutihlamuleri.

Tindzimi: ku hlanganisa vutivi, vutshila na swa risima

Ku na ntlhanu wa Mimbuyelo yo Dyondza leyi fanaka eka ririmi ra le kaya, ni le ka ririmi ro rhangana ro engetela na ra vumbirhi ro engetela:

- Mimbuyelo ya 4 leyo sungula yi angarhela vutshila bya ntlhanu byo hambana bya ririmi. (Ku yingisa, ku vulavula, ku hlaya, ku languta na ku tsala.)
- Mbuyelo wa 5 wu langutane ni matirhiselo ya ku ehleketa no ehleketsisa, leswi nga swa nkoka eka LOLT.
- Mbuyelo wa 6 wu langutane na xivindzi xa ririmi-mimpfumawulo, marito na ntivo-ririmi (girama).

Mimbuyelo leyi yi tsaleriwe ku kongomisa eka vutivi na vuswikoti byo karhi, ni ku endla leswaku swi twala no twisiseka. Hambani swi ri tano, loko hi tirhisa ririmi, vutivi, vutshila na swa risima swa pfanganisiwa ku nyika nhlamuselo. Nsinya lowu khomeke Xitatamente xa Xiyenge xo dyondza i mpfangano wa swiphemu leswi swa ririmi hi ku tumbuluxa na mahlahlulele ya matsalwa.

MIMBUYELO YO DYONDZA YA TINDZIMI

Mbuyelo wa Dyondzo wa 1: Yingisela

Mudyondzi u kota ku yingiselela, leswaku a kuma timhaka, na ku tiphina, a hlamula hilaha swi faneleke, na hi vuxoperi, eka swiyimo swo hambana-hambana.

Mbuyelo wa Dyondzo wa 2: Ku Vulavula

Mudyondzi u kota ku vulavula hi vutitshembi na hi ndlela leyi pfunaka eku vulavuleni eka swiyimo swo hambana-hambana.

Mbuyelo wa Dyondzo wa 3: Ku Hlaya na ku Langutisa

Mudyondzi u kota ku hlaya no langutisela ku kuma timhaka na ku tiphina, va hlamula hilaha swi faneleke na hi vuxoperi eka nkoka wa vuxongi, mfuwo na nyanyuko, eka matsalwa.

Mbuyelo wa Dyondzo wa 4: Ku Tsala

Mudyondzi u kota ku tsala matsalwa yo hambana ya timhaka na yo anakanya hi swikongomelo swo hambana-hambana.

Mbuyelo wa Dyondzo wa 5: Ku Ehleketa no Ehleketisisa

Mudyondzi u kota ku tirhisa ririmi ku ehleketa no ehleketisisa, a hlela a fikelela, a hlela ni ku tirhisa timhaka ku dyondza

Mbuyelo wa Dyondzo wa 6: Vuvulavuri na ntivo-marito

Mudyondzi u tiva no kota ku tirhisa, marito na vuvulavuri bya ririmi, ku tumbuluxa na ku twiasisa matsalwa.

Mpfanganiso wa Mimbuyelo:

Ku hlaya na ku tsala, ku yingisela na ku vulavula na vutivi bya vuvulavuri, hambiloko swi kombisiwa swi ri mimbuyelo yo hambana, swi fanele ku dyondzisiwa no kamberiwa hi ndlela yo pfanganisa.

Swikombiso

Vadyondzi va:

- Yingisela na ku xopela muxaka wo karhi wa tsalwa (xik. Nhlamuselo ya xiendleko xa ku cela nsuku na ku endla maphepha).
- Hlaya no tlhantlha swihlawulekisi-nkulu swa rin'wana tsalwa ro fana na rona (xik. ku tirhisa nkarhi wa sweswi, ku tirhisa marito yo hlanganisa yo fana na 'xo sungula', 'xa vumbirhi', 'ku suka kwalaho').
- Dizayina no tumbuluxa rintshwa ra muxaka wolowo, swi katsa na matheriyali yo langutiwa kunene, yi ri hi xivumbeko xa tichati to fulowa.

Ku vumba ni ku hlamusela matsalwa

Ku kota ku vumba ni ku hlamusela matsalwa, vadyondzi va fanele va va ni vutivi bya ririmi, vutivi bya matsalwa, na vutshila na maqhingana man'wana ya ririmi.

Matsalwa ya nga va:

- Ya nomo, xik xipichi.
- Yo tsariwa, xik. Papila
- Nkatsano wa swo tsariwa na swo langutiwa kunene, xik. xinavetiso;
- Swihangalasa-mahungunyngi, xik. filimi na matsalwa yo kombiwa eka thelevhixini.

Vutivi bya ririmi na matsalwa byi katsa ku tiva:

- Ndhawu ya matirhisele - xikongomelo, nhlokomhaka na vayingiseri.
- Xivumbeko xa tsalwa, xik. xa xitlhokovetselo kumbe xa xinavetiso.
- Mintolovelo na maendlele ya vanhu lama yelanaka ni ririmi, xik. Leswi u xewetisaka xiswona vanhu hi tindzimi to hambana-hambana.
- Vuvulavuri, mimpfumawulo na ntivo-marito ya ririmi.
- Vuvulavuri (ntivo-ririmi), mimpfumawulo na ntivo marito wa marito.
- Ku tsala na ku peleta eka tsalwa ro tsariwa.
- Swifaniso na dizayini eka matsalwa yo langutiwa kunene.

Ku pfanganisa ku dyondza ka ririmi: Swa Risima

Matsalwa ya na swa risima leswi swi nga va ka swo swinene (xik. Xidemokrasi) kumbe swi nga ri swinene (xik. xihlawuhlawu xa rimbewu kumbe xa rixaka). Swa risima leswi a swi tikombi minkarhi hinkwayo. Vadyondzi va fanele ku lemuka na ku ehlekisisa hi vuenti hi ta swa risima eka matsalwa lawa va ma hlayaka na ku ma vona, na le ka matsalwa lawa va ma tumbuluxaka vona vinyi.

Loko va xopaxopa, na ku tlhontlha (loko swi fanerile), swa risima leswi nga kona eka matsalwa ya nomo, yo langutiwa na yo tsariwa, vadyondzi va ta:

- Dyondza leswi matsalwa ya tekisaka xiswona mavonele ya vanhu na swiendleko hi ndlela yo karhi.
- Hluvukisa vutshila byo xopaxopa bya ku kambela, ni ku ala loko swi endleka, ku amukela mavonele lama, na swa risima leswi fambisanaka na swona.
- Dyondza ku vula swa risima leswi akaka eka matsalwa lama va tivumbelaka wona - xik: ku kondzelela van'wana, ntwela-vusiwana, ku xixima, ku titsakisa, ku xonga, misavu, ku huhwa.

Ku pfanganisa ku dyondza ka ririmi: mikongomelo

Ku dyondza ririmi swi nga ha tlhela swi pfanganisiwa hi ku tirhisa mikongomelo. Ku tirhisa nkongomelo swi endla leswaku mudyondzi a kota ku aka ntivo-marito lowu fambelanaka na nhlokomhaka.

Nhlawulo wa mikongomelo na tinhlokomhaka hi vukheta na swona swi tlhontlha ku navela ka mudyondzi. Ku fikelela leswi, u fanele u ringeta ku:

- Ringanisa tinhlokomhaka na mikongomelo leyi tsakisaka vafana na vanhwanyana, va le makaya na va le madorobeni, na leyi hlanganisaka vadyondzi hambu ku ri na ku hambana loku.
- Hlawula tinhloko-mhaka leti fambelanaka ni vutomi bya vadyondzi, ti tlhela ti va letela ku dyondza leswi va nga swi tiviki, xik. va nga ha dyondza hi matiko man'wana na mifuwo yin'wana.
- Hlawula mikongomelo na tinhlokomhaka leti ti tekelaka enhlokweni Mimbuyelo yo hlawuleka na yo hluvukisa, xik. Vadyondzi va fanele va tinyika nkarhi wa timfanelo ta nkoka ta vumunhu na timhaka ta swa mbangu, tani hi vusweti, HIV/AIDS, timfanelo ta misava, na ntirhiso wa mati.

Timfanelo ta vanhu ni vuhlayiseki bya mbangu

Tindzimi i ta nkoka swinene eku fikeleleni ka timfanelo ta vumunhu ni vuhlayiseki bya mbangu. Hi switandati swa maasesele. Xititimendhe xa Mimbuyelo ya Dyondzo xa Tindzimi xi kongomisiwile eka ku tlakusa switirhisiwa ku kota ku fikelela xiyimo xo amukeleka. Vadyondzi va fanele ku va ni vutitshembi bya ku va ni vuswikoti bya ku vulavula tindzimi timbirhi kumbe ku tlula, vatlhela va va ni vuxopaxopi bya ku hlaya timhaka ta misava ni matsalwa -mbulavulo ku katsa ni lawa yo tsariwa kunene. Vadyondzi va fanele ku kota ku xopaxopa matsalwa lawa, ni ku ya tsala hi tindlela leti kombaka nkuriso ni vuxaka bya timfanelo ta vumunhu ku katsa ni vuhlayisi bya mbangu.

CHAPTARA YA VUMBIRHI FEYISI YA LE XIKARHI (GIREDI 4-6)

MANGHENELO

Xikongomelo xo dyondza ririmi ra vumbirhi ro engetela hi leswaku hi kota ku tihlanganisa kahle na Ma-Afrika Dzonga-kulorhi. Yin'wana ya tindlela ta ku va munhu a va muaka-tiko wa kahle wa Afrika-Dzonga i ku va a tiva tindzimi to tala. Xikongomelo-nkulu i ku va mudyondzi a ta va ni vutitshembi eku tirhiseni ka ririmi, ngopfu-ngopfu ka ku vulavula, leswaku a ta kota ku tiphina hi ku cinca-cinca ku suka ka ririmi rin'wana ku ya ka rin'wana. Ku fanele ku va ni ku tsaka na ku tiphina eka mudyondzi, loko ku ri karhi ku hlohloteriwa ku xiximiwa ka ririmi na ndhavuko. Leswi a swi dyondzaka swi fanele swi n'wi pfuna ku vulavula na ma-Afrika Dzonga-kulobye lava vulavulaka ririmi rorolero ra vumbirhi ro engetela.

Xipakaniso

Vadyondzi lava sungulaka ku dyondza ririmi ra vumbirhi ro engetela va va se va kota ku hlaya ni ku tsala naswona va va se va dyondzile swo tala hi ta madyondzele ya ririmi. Se va nga swi kota ku tirhisa leswi va swi tivaka leswi va swi kumeke loko va dyondza ririmi ro engetela ro sungula na leswi va swi tivaka hi ku hlaya na ku tsala, eku dyondzeni ka ririmi lerintshwa. Se va le ka xiyimo laha va nga kotaka ku paluxa no tlhantlha tipatironi (tinxaka) leto hambana ta ririmi na matirhisele ya milawu ya ririmi.

Eku sunguleni, va ta kota ku twisisa ngopfu ku tlula ku endla kunene. Vuswikoti bya vona byo hlaya ni ku langutisa hi ririmi ra le kaya byi ta va byi ri kahle hi nkarhi lowu - ntlhontlho eka vona ku ta va se ku ri ku hluvukisa vuswikoti bya vona eka ririmi lera vumbirhi ro engetela leswaku va ta kota ku tirhisa vuswikoti bya vona.

Ku aka vuswikoti bya ririmi ro engetela ra vumbirhi hi katsongo-tsongo

Ku hlaya ni ku tsala eka vadyondzi lava swi ta va ndlela ya nkoka yo tiyisisa ku vulavula ka ririmi, ku ri mbiluhata, na ku humelerisa tindlela ta madyondzele. Vundlandlamuxi bya ku hlaya yi ta va ndlela ya nkoka yo aka vutivi bya ntivo-marito na swivumbeko swin'wana swa ririmi. Swipele swo va ringanela na tikhomiki to olova swi ta va na ntirho wa nkoka swinene. Vadyondzi va fanele ku titshembha leswaku va swi kota ku dyondza ririmi rin'wana ro engetela. Leswi swi vula leswaku vadyondzi a va languteriwanga ku vulavula kumbe ku tsala ngopfu eku sunguleni, kambe va languteriwile ku yingisela ngopfu ririmi ri tirhisiwa hi rivilo ra ntolovelo na hi xikalo xa rito lexi faneleke. Mintirho yi fanele ku fikeleleka na ku tirheka ku pfuneta vadyondzi ku tiyisisa vuswikoti bya vona byo tirhisa ririmi ra vumbirhi ro engetela.

Ku na nkarhi wuntsongo wo dyondza ririmi ra vumbirhi ro engetela eka Kharikhulamu. Hikokwalaho vadyondzi va nge languteriwi ku tirhisa ririmi ku ehleketa no ehleketisisa - hi mhaka ya sweswo a hi wu ngenhisi mbuyelo wo Dyondza wa 5 eka ririmi ro engetela ra vumbirhi.

Ku khutaza ku dyondza hi ku endla kunene eka dyondzo ya nkarhi hinkwawo

Ringeta ku hlohlotela vadyondzi ku:

- Hlalela minongonoko ya le ka thelevhixini na ku yingisela xiyanimoya hi ririmi ro engetela ra vumbirhi.
- Ya tirhisa ririmi exikolweni ni lomu va tshamaka kona.

Vadyondzi va nga kota ku dyondza ririmi hi vuswikoti loko va kuma tindlela to vona, to yingisela na ku ri tirhisa tani hi xiphemu xa mintirho ya vona ya siku na siku.

Xikolo xi fanele xi endla leswaku ku va na ndhawu laha ntirhiso wa tindzimi tiningi wu hlohloteriwaka kona, wu seketeriwa ni ku tekiwa wu ri wa nkoka. Ku dyondza ririmi ra vumbirhi ro engetela swi fanele swi pfuneta vadyondzi ku:

- Hluvukisa tindlela to dyondza ririmi ni ku.
- Twisisa leswaku ku dyondza tindzimi letintshwa hi xin'wana xiphemu xa dyondzo ya vutomi hinkwabyo.

MIMBUYELO

Mbuyelo wo Dyondza wa 1: Ku Yingisela

Mudyondzi u kota ku yingiselela ku kuma timhaka na ku tiphina a hlamula hilaha swi faneleke na hi vuxoperi eka tindhawu to hambana-hambana.

Ku yingisela ngopfu ririmi ro engetela leri vulavuriwaka hi rivilo ro ringanela swi vumba masungulo ya vuswikoti lebyin'wana hinkwabyo. Ku anama ka tindhawu na tinhlamulo ta vadyondzi ku va ku ri kutsanana ro sungula.

Mbuyelo Wo Dyondza Wa 2: Ku Vulavula

Mudyondzi u kota ku vulavula hi vutitshembi na hi ndlela leyi pfunaka eku vulavuleni eka tindhawu to hambana-hambana.

Vadyondzi va ta va ni vutitshembi bya ku paluxa miehleketo ya vona eka tindhawu ti nga ri tingani ro sungula. Loko va ha sungula, swi nga endliwa ntsena eka ririmi ra ntolovelo (tani hi ririmi ro pfluxela). Hi ku yingisela, va ta ya va ri karhi va kota ku tirhisa ririmi hi ndlela yo tumbuluxa.

Mbuyelo wo Dyondza wa 3: Ku Hlaya na ku Langutisa

Mudyondzi u kota ku hlayela no langutisela ku kuma timhaka na ku tiphina, va hlamula hilaha swi faneleke na hi vuxoperi eka nkoka wa vuxongi, mfuwo na nyanyuko eka matsalwa.

Loko swa ha sungula, ririmi leri nga eka matsalwa ri ta va ri olova swinene. Ku hlaya matsalwa lama pimiweke kahle ku ya hi swiyimo leswo hambana-hambana i swa nkoka eka nhluvukiso wa ririmi, ngopfu-ngopfu ntivo-marito. Nakambe ku hlaya i masungulo ya ku tsala eka ririmi ro engetela.

Mbuyelo wo Dyondza wa 4: Ku Tsala

Mudyondzi u kota ku tsala matsalwa yo hambana ya timhaka na yo anakanya hi swikongomelo swo hambana-hambana. Vadyondzi va ta tsala matsalwa yo olova ya mbulavurisano (xik. mahungu).

Hi ku pfunetiwa hi 'tifuremi', va ta swi kota ku endla vutsari byo engetela vutumbuluxi.

Mbuyelo wo Dyondza wa 5: Ku Ehleketa no Ehleketisisa

Xiya: Ku hava Mbuyelo wo Dyondza wa 5 - vona Xipakaniso eka pheji ya 206.

Mbuyelo wo Dyondza wa 6: Vuvulavuri na Ntivo-marito

Mudyondzi u tiva mimpfumawulo, ntivo-marito na vuvulavuri bya ririmi ro engetela na ku kota ku swi tirhisa.

Mimpfumawulo, vuvulavuri na ntivo-marito hi swona switina swa ririmi. Swi fanele swi dyondzisiwa ku ya hi ndhawu ya matirhisele swi tlhela swi pfanganisiwa na ku hlaya, ku yingisela na ku vulavula.

SWITANDATI SWA MAASESELE NI MATSALWA

GIREYIDI YA 4

Matsalwa Lama Bumabumeriweke

Ya nomo:

- Swileriso swo olova
- Ku letela ndlela
- Swinsin'wana
- Switori swo olova
- Swinsin'wana swa vana swo olova
- Switekatekisana na misavu
- Mbhurisano wo olova
- Matsalwa ya timhaka ta ntiyiso (xik. mbitanelo wo olova)
- Ku encenyeta hi ku tlanga

Yo tsariwa:

- Minxaxamelo (xik. nxaxamelo wa swo xava)
- Min'wangulano
- Switori swo olova
- Swipele
- Tifomo na phepha ra swivutiso-mbalango (*questionnaires*)
- Matsalwa yo koma ya swa ntiyiso (xik. tinhloko ta timhaka eka nyuziphepha, tiatikili to olova ta timagazini na tinyuziphepha, swinavetiso, swipachi swa ti-CD)
- Tibuku to pfuneta (xik. swihlamusela-marito swa tindzimii timbirhi, tibuku ta vuvulavuri)

Swihangalasa-mahungu -nyingi:

- Minongonoko ya TV (xik. switshaho swo koma swo huma eka swintlangwana swa le ka TV swa ririmi leri dyondziwaka, ta maxelo)
- Swinavetiso swa le ka TV
- Tiphositara
- Minongonoko ya swihangalasa-mahungunyingi ya ririmi leyi kumekaka eka CD-Rom
- Tikhathuni
- Tikhomiki
- Tikhadi to rungula

GIREYIDI YA 5

Matsalwa Lama Bumabumeriweke

Ya nomo:

- Swileriso
- Ku letela ndlela
- Swinsin'wana
- Switori swo olova
- Swinsin'wana swa vana swo olova
- Switekatekisana na misavu
- Mbhurisano wo olova
- Matsalwa ya timhaka ta ntiyiso (xik. mbitanelo wo olova)
- Ku encenyeta hi ku tlanga

Yo tsariwa:

- Minxaxamelo (xik. nxaxamelo wa swo xava)
- Min'wanguano
- Switori swo olova
- Swipele
- Tifomo na phepha ra swivutiso-mbalango (*questionnaires*)
- Matsalwa yo koma ya swa ntiyiso (xik. tinhloko ta timhaka eka nyuziphepha, tiatikili to olova ta timagazini na tinyuziphepha, swinavetiso, swipachi swa ti-CD)
- Tibuku to pfuneta (xik. swihlamusela-marito swa tindzimii timbirhi, tibuku ta vuvulavuri)

Swihangalasa-mahungu -nyingi:

- Minongonoko ya TV (xik. switshaho swo koma swo huma eka swintlangwana swa le ka TV swa ririmi leri dyondziwaka, ta maxelo)
- Swinavetiso swa le ka TV
- Tiphositara
- Minongonoko ya swihangalasa-mahungunyingi ya ririmi leyi kumekaka eka CD-Rom
- Tikhathuni
- Tikhomiki
- Tikhadi to rungula

GIREYIDI YA 6

Matsalwa Lama Bumabumeriweke

Ya nomo:

- Swileriso
- Ku letela ndlela
- Swinsin'wana
- Switori swo olova
- Swinsin'wana swa vana swo olova
- Switekatekisana na misavu
- Mbhurisano wo olova
- Matsalwa ya timhaka ta ntiyiso (xik. mbitanelo wo olova)
- Ku encenyeta hi ku tlanga

Yo tsariwa:

- Minxaxamelo (xik. nxaxamelo wa swo xava)
- Min'wangulano
- Switori swo olova
- Swipele
- Tifomo na phepha ra swivutiso-mbalango (*questionnaires*)
- Matsalwa yo koma ya swa ntiyiso (xik. tinhloko ta timhaka eka nyuziphepha, tiatikili to olova ta timagazini na tinyuziphepha, swinavetiso, swipachi swa ti-CD)
- Tibuku to pfuneta (xik. swihlamusela-marito swa tindzimii timbirhi, tibuku ta vuvulavuri)

Swihangalasa-mahungu -nyingi:

- Minongonoko ya TV (xik. switshaho swo koma swo huma eka swintlangwana swa le ka TV swa ririmi leri dyondziwaka, ta maxelo)
- Swinavetiso swa le ka TV
- Tiphositara
- Minongonoko ya swihangalasa-mahungunyingi ya ririmi leyi kumekaka eka CD-Rom
- Tikhathuni
- Tikhomiki
- Tikhadi to rungula

Gireyidi ya 4

Mbuyelo wa Dyondzo wa 1

KU YINGISELA

Mudyondzi u kota ku yingiselela ku kuma timhaka na ku tiphina a hlamula hilaha swi faneleke na hi vuxoperi eka tindhawu to hambana-hambana.

Switandati swa maasesele

Hi swi tiva hi loko mudyondzi a:

- Twisisa no hlamula swileriso hi ku endla kunene.
- Twisisa tindzimana to koma leti khorwisaka, (xik. Risimu ro tiveka ngopfu ro olova).
- Twisisa no hlamula swivutiso swo olova (xik. Vito ra wena u mani? U tshama kwihi? U na malembe mangani? U na vabuti na vasesi xana?).
- Twisisa xirungulwana xo koma xo olova kumbe xa timhaka hi ku hlamula swivutiso swo olova.
- Kombisa leswaku u tiva mimpfumawulo ya ririmi hi ku:
 - Hambanisa mafana-peletwa (xik. velè/vèlè).
 - Sungula ku xiya thoni na ntikiso (*stress*).
 - Tsala mbitanelo wo koma wo olova.

Gireyidi ya 5

Switandati swa maasesele

Hi swi tiva hi loko mudyondzi a:

- Yingisela no endla leswi swileriso swi vulaka swona.
- Yingisela no endla leswi swivutiso swo ka swi nga tiki swi vulaka swona (xik. Hi swihi swakudya leswi u swi rhandzaka ngopfu? U nga tlanga chese xana?).
- Yingisela tsalwa ro koma ra leswi khorwisaka (xik. Risimu ra ndhuma, vunavetisi eka xiya-ni-moya kumbe eka TV).
- Yingisela switori swo koma, swo ka swi nga tiki.
- Hambanisa mimpfumawulo ya ririmi (swa nkoka eka ku vula marito kahle, ku hlaya na ku tsala).
- Sungula ku tekela enhlokweni swin'wana wa thoni na ntshikelelo.
- Tsala mbitanelo wo koma.

Gireyidi ya 6

Switandati swa maasesele

Hi swi tiva hi loko mudyondzi a:

- Yingisela ni ku hlamula nongonoko wo tika ku ringanela wa swileriso (xik. Ntlangu wu tlangiwa njhani?).
- Yingisela ni ku hlamula swivutiso leswo olova (xik. Xana u tshama u tikuma u ri eKapa? I mani (nqambhi) muyimbeleri loyi u n'wi rhandzaka ngopfu xana?).
- Yingisela matsalwa yo koma yo khorwisa (xik. Risimu ro tiveka, ta maxelo eka xiya-ni-moya kumbe xigilamukhuva).
- Yingisela switori swo olova kumbe matsalwa ya timhaka.
- Hambanisa mimpfumawulo ya ririmi (I swa nkoka eka mahlayelo, matwariselo na matsalele).
- Sungula ku lemuka swin'wana swihlawulekisi swa xikalu na ntikiso wa rito.
- Kota ku tsala mbitanelo.

Gireyidi ya 4

Mbuyelo wa dyondzo wa 2

KU VULAVULA

Mudyondzi u kota ku vulavula hi vutitshembi na hi ndlela leyi pfunaka eku vulavuleni eka tindhawu to hambana-hambana.

Switandati swa maasesele

Hi swi tiva hi loko mudyondzi a:

- Hlamula swivutiso hi ku kongoma (xik. Vito ra wena u mani? U na malembe mangani?).
- Kombela hi ku titsongahata (xik. Ndzi kombela ku ya exihambukelweni).
- Rherhisana ni munghana (xik. hi leswi a swi rhandzaka na leswi a nga swi rhandziki).
- Twisisa leswi yelanaka na ku hambana eka mimfuwo ya vanhu (xik. Leswi hi kombisisaka xiswona ku titsongahata hi ririmi ra le kaya, ririmi ro rhangana na ra vumbirhi ro engetela).
- Endla ntlangu wo encenyeta swilo leswi tolovelekeke (xik. Ku hlangana na munghana lontshwa ro sungula).

Gireyidi ya 5

Switandati swa maasesele

Hi swi tiva hi loko mudyondzi a:

- Hlamula hi ndlela leyi lavekaka eka swivutiso swo ka swi nga tiki (xik. Xana u rhandza ntlangu wihi? Siku ra wena ro velekiwa ri ve rihi?).
- Hlamusela leswi humeleleke (xik. Hi Mugqivela a ndzi yile edorobeni. Ndzi sungule ndzi ya eposweni).
- Vula leswi a titwisaka xiswona hi ku tirhisa fureme yo ka yi nga tiki (xik. Mina ndzi- (tsakile, hlundzukile, karhele). Ndzi twa -(ndlala, xirhami, ku vava).
- Endla nkambisiso etlilasini (xik. Swakudya kumbe swiambalo leswi a swi rhandzaka).
- Endla swikombelo swo komba ku titsongahata (xik. Ndzi nga ambala tintanghu leto ke?).
- Kombela ku hlamuseriwa hi vuenti (xik. Mi ta ndzi khomela, a ndzi twisisi nchumu).
- Twisisa ku fana na ku hambana-hambana ka mimfuwo (xik. leswi a kombisaka xiswona ku xixima hi ririmi ra le kaya, ro sungula na ra vumbirhi ro engetelela).

Gireyidi ya 6

Switandati swa maasesele

Hi swi tiva hi loko mudyondzi a:

- Hlamula swivutiso hi ndlela leyi faneleke (xik. U nga ndzi komba ndlela yo ya exibedhlele xana? Xi kwihi xitichi xa maphorisa xa le kusuhi? U velekiwe rini?).
- Vutisa a tlhela a nyika xileriso xa ndlela (xik. Famba hi patu leri. Loko u kuma rhovoto, jikela eximatsini).
- Teka xiavo eka mbulavulo wo koma/olova, (xik. Wo vulavula hi maxelo).
- Endla nkambisiso etlilasini (xik. minongonoko eka xigila-mikhuva leyi tsakeriwaka ngopfu).
- Nyika vuyelo (xik. bya xikambisiso xa le tlilasini).
- Endla swikombelo hi ku titsongahata (xik. Ndzi kombela u ndzi kombisa ndlela yo ya exitichini xa maphorisa).
- Kombela ku hlamuseriwa leswi a nga swi twisisangiki (xik. Ndzi khomeleni, a ndzi swi twisisanga? Xana mi nga vulavula hi ku nonoka?).

Gireyidi ya 4

Mbuyelo wa Dyondzo wa 2

Switandati swa maasesele

KU VULAVULA

Mudyondzi u kota ku vulavula hi vutitshembi na hi ndlela leyi pfunaka eku vulavuleni eka tindhawu to hambana-hambana.

Hi swi tiva hi loko mudyondzi a:

Gireyidi ya 5

Switandati swa maasesele

Hi swi tiva hi loko mudyondzi a:

- Tlanga hi ku encenyeta swin'wana swa swilo leswi tivekaka (xik. Ku ya eku xaveni).

Gireyidi ya 6

Switandati swa maasesele

Hi swi tiva hi loko mudyondzi a:

- Twisisa ku fana ni ku hambana-hambana ka mimfuwo (xik. U nga tshunelela njhani munhu loyi u nga n'wi tiviki u n'wi vutisa ndlela yo ya ko karhi).
- Tlanga xintlangwana hi swiyimo swo toloveleka, xik. ku vutisa ndlela, ku hlaya ta maxelo eka thelevhixini.

Gireyidi ya 4

Mbuyelo wa dyondzo wa 3

KU HLAYA NA KU LANGUTISA

Mudyondzi u kota ku hlayela no langutisela ku kuma timhaka na ku tiphina, a hlamula hilaha swi faneleke na hi vuxoperi eka nkoka wa vuxongi, mfuwo na nyanyuko eka matsalwa.

Switandati swa maasesele

Hi swi tiva hi loko mudyondzi a:

- Teka marito na swivulwa a swi pananisa ni swifaniso.
- Hlaya tindzimana to koma hi ku seketeriwa hi swifaniso:
 - Xinavetiso.
 - Switori swa swifaniso leswi nga na tikhepuxini to olova.
 - Tikhomiki.
 - Mimfungho ya le ka mbangu (xik. ya le mapatwini).
- Hlaya no yimbelela risimu ro olova ri tlhela ri tiveka swinene (kumbe ku tatisa marito lama siyiweke eka swivandla swo karhi).
- Tirhisa tibuku-swihlovo ku dyondza ririmi:
 - Xihlamusela-marito xa tindzimi-mbirhi.
 - Buku-xihlovo ya vuvulavuri kumbe ririmi.
 - Tikhoso ta swihangalasa-mahungunyingi, loko swi ri kona.
- Hlaya no twisisa marito yo ringana 500 emakumu ka.
- Gireyidi ya 4.

Gireyidi ya 5

Switandati swa maasesele

Hi swi tiva hi loko mudyondzi a:

- Hlaya matsalwa yo koma hi ku seketeriwa hi swo voniwa (xik. xinavetiso, switori swa swifaniso leswi nga na tinhloko-mhaka, swifaniso swa tikhomiki).
- Hlaya xitori xo ka xi nga tiki kumbe xo koxometa mahungu kahle.
- Hlaya swin'wana swa switori swo koma swa ntiyiso (xik. Khadi yo xeweta, nxaxamelo wa leswi faneleke ku xaviwa, rhasiti ya vhengele lerikulu (*supermarket*), tinhloko-mhaka ta phepha-hungu).
- Hlaya no yimbelela risimu leri tivekaka leri nga tikiki (kumbe a tsala marito lama kayivelaka).
- Hlaya nhlayo ya tibuku leti hlawuriweke leti nga na 500-1000 wa marito.
- Kombisa ku va ni ntivo-marito yo lava ku ringana 1000 wa marito loko lembe ri ya hela.

Gireyidi ya 6

Switandati swa maasesele

Hi swi tiva hi loko mudyondzi a:

- Hlaya matsalwa yo koma ya seketeriwa hi leswi a swi vonaka (xik. Swinavetiso, swifaniso swa switori na tinhloko-mhaka, swifaniso, na mafenya).
- Hlaya xitori xo olova kumbe tsalwa ra timhaka (xik. Khavara yo chayisa tinsimu).
- Hlaya matsalwa yo koma, ya leswi tshembisaka (xik. ta maxelo eka phepha-hungu, ku vhumba hi ku tirhisa tityeleti, tinsimu ta ndhuma).
- Hlaya swipele leswi hlawuriweke lawa ya nga na (1000 - 1500) wa marito.
- Kombisa ku kota ku hlaya marito ya kwalomu ka 1500 hi ku hela ka lembe.

Gireyidi ya 4

KU TSALA

Mudyondzi u kota ku tsala matsalwa yo hambana ya timhaka na yo anakanya hi swikongomelo swo hambana-hambana.

Switandati swa maasesele

Hi swi tiva hi loko mudyondzi a:

- Tatisa tifomo leto olova (xik. xivutiso lexi lavaka vuxokoxoko bya yena).
- Tsala n'wangulano (xik. Tatisa swimbyaru-mbyaru swa tikhomiki).
- Hetisa marito lama siyiweke eka swivulwa.
- Tsala swivulwa a tirhisa fureme (xik. Ndzi lava... A ndzi lavi...).
- Longoloxa swivulwa hi ku landzelelana kutani a vumba ndzimana.
- Hundzuluxela tsalwa ro olova, a ringeta ku lulamisa swivuriso ku suka eka ririmi ra le kaya ku ya eka ririmi ra vumbirhi ro engetela.
- Xiya-xiya ku hambana-hambana exikarhi ka mafana-peletwa.

Gireyidi ya 5

Switandati swa maasesele

Hi swi tiva hi loko mudyondzi a:

- Hetisisa tifomo to ka ti nga tiki (xik. Swivutiso hi swakudya leswi a swi rhandzaka ngopfu, swiambalo kumbe, vuyimbeleri).
- Tsala no tlanga n'wanguano wo ka wu nga tiki (xik. ku xava swin'wana exitolo).
- Tsala xivulwa hi ku tirhisa fureme (xik. Ndzi titwa...).
- Veketela swivulwa kahle ku endla ndzimana.
- Hundzuluxela tsalwa ro koma ku suka eka ririmi ra le kaya ku ya eka ririmi ro engetela hi ndlela leyi amukelekaka eka ririmi.

Gireyidi ya 6

Switandati swa maasesele

Hi swi tiva hi loko mudyondzi a:

- Hetisa tifomo to olova (xik. Swivutiso mayelana ni vumunhu bya yena).
- Tsala a tlhela a endla n'wanguano wo koma (xik. ku layeta munhu ndlela).
- Tsala xiphato hi ku tirhisa fureme (xik. Moya wu endla leswaku Mpfula yi endla leswaku...)
- Tsala ndzimana.
- Hundzuluxela matsalwa yo koma (xik. risimu ro huma eka ririmi ro engetela ra vumbirhi a yisa eka ririmi ra le kaya).

Gireyidi ya 4

VUVULAVURI NA NTIVO-MARITO

Mudyondzi u tiva mimpfumawulo, ntivo-marito na vuvulavuri bya ririmi ro engetela na ku kota ku swi tirhisa.

Switandati swa maasesele

Hi swi tiva hi loko mudyondzi a:

- Twarisa mimpfumawulo ya marito ya ririmi rero (hi xiyimo lexi amukelekaka xa nka-hoxeko).
- Tirhisa xikalu lexi faneleke eka marito (hi xiyimo lexi amukelekaka xa nka-hoxeko).
- Endla ntikiso wa marito exivulweni hi xiyimo xa vuswikoti lexi amukelekaka.
- Twa ku hambana exikarhi ka marito lama hambanaka hi mpfumawulo wun'we ntsena (xik. komba, khomba).
- Vumba xivulwa-n'we (xik. Ndzi rhandza mandza yo katingiwa).
- Twisisa no tirhisa nkarhi wa sweswi (xik. Ndzi tshama eka Xikukwana).
- Twisisa no tirhisa nandzulo (xik. Ntlangu wa xibakele a ndzi wu rhandzi).
- Twisisa no tirhisa man'wana ya maendli yo kayivela (xik. U pfa a ta, va ta ka va swi kota).
- Twisisa no tirhisa hlayelo ra ndzeriso (xik. Pfula buku).
- Twisisa no tirhisa vunyingi (xik. Ndzi na vasesi vambirhi).

Gireyidi ya 5

Switandati swa maasesele

Hi swi tiva hi loko mudyondzi a:

- Tirhisa mimpfumawulo, ntivo-marito na vuvulavuri bya ririmi ro engetela.
- Twarisa marito kahle a nga vi na xiphiko.
- Kuma ntshikelelo wa marito endzeni ka xivulwa hi xiyimo lexi amukelekaka xa nkala-hoxeko.
- Twa ku hambana exikarhi ka marito laha ku nga na mpfumawulo wun'we lowu wu hambaneke (xik. Homa/homu; fumba/famba).
- Hlanganisa man'wana ya mahlawuri na maengeteri ku endla swivulwa swo ka swi nga tiki (xik. I siku lerinene/Ndzi tala ku vona TV ni vusiku).
- Twisisa no tirhisa nkarhi wa sweswi wo yisa emahlweni (xik. Ndza ha tsala).
- Twisisa no tirhisa nkarhi lowu nga hundza (xik. Mixo lowu ndzi pfukile hi awara ya ntsevu).
- Twisisa no tirhisa vunyingi (xik. buku/tibuku).
- Twisisa no tirhisa mahlanganisi (xik. Xo sungula, xa vumbirhi).
- Tsala marito eka xihlamusela-marito xa yena.

Gireyidi ya 6

Switandati swa maasesele

Hi swi tiva hi loko mudyondzi a:

- Twarisa marito handle ka swihoxo swo tala.
- Tirhisa marito ni ku tshikelela swivulwa hi ndlela leyinene.
- Ku hlanganisa maengeteri ku endla swivulwa swo olova (xik. mpfula yi na ngopfu).
- Hlanganisa swivulwa hi 'na' (xik. Malume wa swi tiva, na hahani ndzi n'wi byerile).
- Nkarhi lowu nga hundza lowu hetisekeke (xik. U fikile, A nga fikangi, u tshama u vona ndlopfu?).
- Tirhisa nkarhi lowu taka (xik. Ku ta na mpfula mundzuku? E-e yi nge ni).
- Tirhisa hlayelo ra fumiwo (xik. Loko ro hisa mundzuku hi ta ya elwandle).
- Endla ntlangu wa xiphazamiso xa marito (xik. xo hingakanya marito).
- Tlanga ntlangu wo vumba marito (xik. Yimbelela > Muyimbeleri).
- Rhekhoda ntivo-marito eka xihlamusela-marito xa yena n'wini.

Gireyidi ya 4

VUVULAVURI NA NTIVO-MARITO
Mudyondzi u tiva mimpfumawulo, ntivo-marito na vuvulavuri bya ririmi ro engetela na ku kota ku swi tirhisa.

Switandati swa maasesele

Hi swi tiva hi loko mudyondzi a:

- Twisisa no tirhisa masivi (xik. Buku ya mina; buku ya wena, buku ya lava).
- Twisisa no tirhisa swivutiso (xik. U tshama kwihi? U na malembe mangani? U na vabuti vangani na vasesi vangani?)
- Twisisa no tirhisa vundhawu (xik. Henhla, ndzeni).
- Twisisa no tirhisa ntivo-marito wa swa le tlilasini na swo katsa xiviri xa vona.
- Tlanga ntlangu wa ririmi.
- Hlayisa marito lama a ma hlengeleteke eka xihlamusela-marito.
- Endla nkombiso wa ntivo-marito ya kwalomu ka 500 emakumu ka Gireyidi ya 4.

Gireyidi ya 5

Switandati swa maasesele

Hi swi tiva hi loko mudyondzi a:

- Endla xiphazamiso xa marito na mintlangu yin'wana.
- Humelerisa ntivo-marito ya kwalamu ka 1000 wa marito eku heleni ka lembe.

Gireyidi ya 6

Switandati swa maasesele

Hi swi tiva hi loko mudyondzi a:

- Kombisa ntivo-marito wo ringana 1500 wa marito loko lembe ri hela.

CHAPTARA YA VUNHARHU FEYISI YA LE HENHLA (GIREDI 7- 9)

MANGHENELO

Emakumu ka Xiyimo xa le henhla, vadyondzi va fanele va kota ku vulavurisana hi vutitshembi na hi ndlela leyi tirhaka na Ma-Afrika Dzonga-kulobye hi ririmi ra vona ra vumbirhi ro engetela. Va fanele va kota ku olovisela vavulavuri va ririmi leri, hi ku ncincela eka ririmi ra vona loko va ri karhi va burisana. Leswi swi komba ku xixima munhu naswona swi endla leswaku vadyondzi va titwa va ri xiphemu xa rixaka ra Afrika Dzonga.

Hi nkarhi lowu vadyondzi va fanele va titwa se va ri ni vutitshembi loko va tirhisa ririmi leri, ngopfu-ngopfu loko va vulavula kunene. Va fanele va tiphina hi ku kota ku ncinca ku suka eka ririmi rin'we ku ya eka rin'wana. Ku fanele ku va ni ku tsaka ni ku tiphina eka mudyondzi, loko hi tlhelo ku ri karhi ku hlohloteriwa nxiximo wa ririmi na mfuwo.

Xipakaniso

Vadyondzi va fanele va va se va kumile vuswikoti bya masungulo bya ririmi ra vumbirhi ro engetela eka Xiyimo xa le Xikarhi. Va ta kurisa ni ku ndlandlamukisa vuswikoti lebyi eka Xiyimo xa le Henhla.

Hi ku hela ka Gireyidi ya 9 vadyondzi va fanele va kota ku tirhisa ririmi hi ku tishemba na hi nkala-kanakano eka swikongomelo swo hlayanyana eka swa mahanyeke ya vanhu. Xikombiso, va fanele va kota vulavurisana khwatsi ni vadyondzi-kulobye lava vulavulaka ririmi leri. Va fanele va kota ku fowuna na ku hlalela minongonoko ya ndhuma ya le ka TV hi rona ririmi leri. Matwarisele ya vona ya fanele ya twisiseka naswona va nga endli swihoxo swo tala swa vuvulavuri na swa ntivo-marito. Va fanele va va ni ntivo-marito wa kwalomu ka 3 000 wa marito. Va fanele va ri ni ku tsakela swa mfuwo wa ririmi leri. Xikombiso, va fanele va lemuka ku hambana ka swa mfuwo na swiyilayila, va tlhela va tiva hilaha va faneleke ku hanyisana na vanhu hi ndlela leyi faneleke na hi ku komba xichavo. Va fanele va titwa va ntshunxekile loko va ri ni vavulavuri va ririmi leri. Xikolo xi fanele xi vumba mbangu laha ntirhiso wa tindzimi tinyingi wu hlohloteriwaka, wu seketeriwa na ku tekiwa swi ri swa risima. Ku dyondza ririmi ra vumbirhi ro engetela swi fanele swi pfuneta vadyondzi ku hluvukisa tindlela to dyondza ririmi na ku twisisa leswaku ku dyondza tindzimi letintshwa i xiphemu xa ku dyondza ka vutomi hinkwabyo.

Matsalwa eka levhele yo ringanela

Eka ririmi ro engetela ra vumbirhi malembe ya vana ni ku navela ka vona ku ta hundziseriwa tindzimi ta vona I swa nkoka, leswaku ku kumiwa matsalwa -ntiyiso ya vana lavantsongo. Matsalwa lawa ya hlengeleteweke ya ni xiave eka ku dyondza ka vana. Loko vadyondzi va ri karhi va dyondza va dyondza ririmi hi tlhelo.

MIMBUYELO

Mbuyelo wa Dyondzo wa 1: Ku Yingisela

Mudyondzi u kota ku yingiselela ku kuma timhaka na ku tiphina a hlamula hilaha swi faneleke na hi vuxoperi eka tindhawu to hambana-hambana.

Ku yingisela ngopfu ririmi ro engetela leri vulavuriwaka hi rivilo ro ringanela swi vumba masungulo ya ku hlulukisa vuswikoti lebyin'wana hinkwabyo. Vadyondzi va ta ya va ri karhi va kota ku twisisa matsalwa yo lehanyana, yo ka ya nga tolovelekangi eka tindhawu to hambana-hambana ku tlula eku sunguleni.

Mbuyelo wa Dyondzo wa 2: Ku Vulavula

Mudyondzi u kota ku vulavula hi vutitshembi na hi ndlela leyi pfunaka eku vulavuleni eka tindhawu to hambana-hambana.

Vadyondzi va ta ya va ri karhi va tintshunxa eka ku tshemba ririmi ra swivumbeko swo karhi (h.l. ririmi leri dyondziweke hi ku bela enhlokweni hi swiphemu-phemu xik. leswi munhu a komberisaka xiswona pitirolo egarajini) naswona u ta ya a ri karhi a kota ku tirhisa ririmi hi ndlela yo tumbuluxa ku paluxa miehleketo ya yena n'wini.

Mbuyelo wa Dyondzo wa 3: Ku Hlaya na ku Langutisa

Mudyondzi u kota ku hlayela no langutisela ku kuma timhaka na ku tiphina, a hlamula hilaha swi faneleke na hi vuxoperi eka nkoka wa swa vuxongi, mfuwo na nyanyuko eka matsalwa.

Ku hlaya matsalwa yo nyanyula lama halwuriweke hi vukheta eka xiyimo lexi faneleke i swa nkoka eka nhlulukiso wa ririmi, ngopfu-ngopfu ntivo-marito. Ku hlaya ku tlhela ku a wona masungulo ya ku tsala eka ririmi ro engetela.

Mbuyelo wa Dyondzo wa 4: Ku Tsala

Mudyondzi u kota ku tsala matsalwa yo hambana ya timhaka na yo anakanya hi swikongomelo swo hambana-hambana.

Vadyondzi va ta kota ku tsala hi nkala-kanakano hi swikongomelo swo tala swo hambana-hambana.

Mbuyelo wa Dyondzo wa 5: Ku Ehleketa no Ehleketisisa

Xiya: Ku hava Mbuyelo wo Dyondza wa 5 - vona Xipakaniso eka pheji ya 206.

Mbuyelo wa Dyondzo wa 6: Vuvulavuri na ntivo-marito

Mudyondzi u tiva mimpfumawulo, ntivo-marito na vuvulavuri bya ririmi ro engetela na ku kota ku swi tirhisa.

Mimpfumawulo, vuvulavuri na ntivo-marito hi swona switina swa ririmi. Swi fanele swi dyondzisiwa ku ya hi ndhawu ya matirhisele swi tlhela swi pfanganisiwa na ku hlaya, ku yingisela na ku vulavula.

Switandati swa Maasesele ni Matsalwa. Eka swiyenge leswi landzelaka, Switandati swa Maasesele swa Mbuyelo wa Dyondzo wun'wana na wun'wana swi ta nyikiwa eka giredi yin'wana na yin'wana. Swikombiso swa matsalwa lama nga ta tirhisiwa ya nyikiwile eka nhlanganelo wa Vudyondzi bya tindzimi. Leswi a hi Swikombiso swoxe ntsena, naswona mathicara va ta engetela eka swikombiso leswi nyikiweke hi ku hlawula matsalwa lama kongomeke naswona ya ri lama kumekaka.

SWITANDATI SWA MAASESELE NA MATSALWA

GIREYIDI YA 7

Matsalwa lama bumabumeriweke

Ya nomo:

- Min'wangulano
- Mbhurisano (xik. wa riqingho)
- Marungula
- Ku rherhisana
- Switori
- Tinsimu
- Swithokovetselo swa nomo (tibaladi, vuphati)
- Swiviko (xik. xa inthavhiyu leyi nga va kona, mbalango wa tlilasi)
- Minkanelo
- Njhekanjhekisano
- Swintlangwana swo encenyeta
- Misavu
- Swintlangwana swa marito
- Minongonoko yo olova ya le ka rhadiyo (xik. mbhurisano)

Swo tsariwa:

- Switori
- Swipele
- Tiatikili na swinavetiso swa tinyuziphepha na swa timagazini
- Marungula
- Tiposikhadi
- Mapapila
- Swiphazamiso swa marito
- Matafula, tichati, girafu
- Tibuku-swihlovo (swihlamusela-marito swa ririmi rin'we na swa tindzimi timbirhi, tibuku ta vuvulavuri)

Swihangalasa-mahungunyingi:

- Minongonoko ya le ka TV (xik. mbhurisano wa le ka TV, swintlangwani swa le ka TV hi ririmi leri dyondziwaka)
- Swinavetiso swa le ka TV
- Tifilimu
- Tivhidiyo
- Tikhadi to pfluxela
- Minongonoko ya khomphyuta

GIREYIDI YA 8

Matsalwa lama bumabumeriweke

Ya nomo:

- Min'wangulano
- Mbhurisano (xik. wa riqingho)
- Marungula
- Ku rherhisana
- Switori
- Tinsimu
- Swithokovetselo swa nomo (tibaladi, vuphati)
- Swiviko (xik. xa inthavhiyu leyi nga va kona, mbalango wa tlilasi)
- Minkanelo
- Njhekanjhekisano
- Swintlangwana swo encenyeta
- Misavu
- Swintlangwana swa marito
- Minongonoko yo olova ya le ka rhadiyo (xik. mbhurisano)

Swo tsariwa:

- Switori
- Swipele
- Tiatikili na swinavetiso swa tinyuziphepha na swa timagazini
- Marungula
- Tiposikhadi
- Mapapila
- Swiphazamiso swa marito
- Matafula, tichati, girafu
- Tibuku-swihlovo (swihlamusela-marito swa ririmi rin'we na swa tindzimi timbirhi, tibuku ta vuvulavuri)

Swihangalasa-mahungunyingi:

- Minongonoko ya le ka TV (xik. mbhurisano wa le ka TV, swintlangwani swa le ka TV hi ririmi leri dyondziwaka)
- Swinavetiso swa le ka TV
- Tifilimu
- Tivhidiyo
- Tikhadi to pfluxela
- Minongonoko ya khomphyuta

GIREYIDI YA 9

Matsalwa lama bumabumeriweke

Ya nomo:

- Min'wagulano
- Mbhurisano (xik. wa riqingho)
- Marungula
- Ku rherhisana
- Switori
- Tinsimu
- Switlhokovetselo swa nomo (tibaladi, vuphati)
- Swiviko (xik. xa inthavhiyu leyi nga va kona, mbalango wa tlilasi)
- Minkanelo
- Njhekanjhekisano
- Swintlangwana swo encenyeta
- Misavu
- Swintlangwana swa marito
- Minongonoko yo olova ya le ka rhadiyo (xik. mbhurisano)

Swo tsariwa:

- Switori
- Swipele
- Tiatikili na swinavetiso swa tinyuziphepha na swa timagazini
- Marungula
- Tiposikhadi
- Mapapila
- Swiphazamiso swa marito
- Matafula, tichati, girafu
- Tibuku-swihlovo (swihlamusela-marito swa ririmi rin'we na swa tindzimi timbirhi, tibuku ta vuvulavuri)

Swihangalasa-mahungunyingi:

- Minongonoko ya le ka TV (xik. mbhurisano wa le ka TV, swintlangwani swa le ka TV hi ririmi leri dyondziwaka)
- Swinavetiso swa le ka TV
- Tifilimu
- Tivhidiyo
- Tikhadi to pfluxela
- Minongonoko ya khomphyuta

Gireyidi ya 7

KU YINGISELA

Mudyondzi u kota ku yingiselela ku kuma timhaka na ku tiphina a hlamula hilaha swi faneleke na hi vuxoperi eka tindhawu to hambana-hambana.

Switandati swa maasesele

Hi swi tiva hi loko mudyondzi a:

- Yingisela ni ku hlamula swivutiso swo olova (xik. Xana u tshama u ya Ekapa? U ye rini kwale?).
- Yingisela mbulavulo wa riqingho no teka mahungu ya kona.
- Yingisela switori swo olova na matsalwa ya timhaka ta ntiyiso lowu nga cinciki.
- Yingisela matsalwa yo koma lama khorwisaka (xik. risimu ra ndhuma, xitori xa le ka rhadiyo kumbe xa ntlangu wa ndhuma wa thelevhixini).
- Hambanisa mimpfumawulo ya ririmi (swa nkoka eka mavulele, ku hlaya na ku tsala).
- Sungula ku vona swin'wana swihlawulekisi swa thoni ni ku tshikelela.
- Tsala mbitanelo.

Gireyidi ya 8

Switandati swa maasesele

Hi swi tiva hi loko mudyondzi a:

- Yingisela ni ku hlamula swivutiso (xik. Ndzi fanele ku endla yini?).
- Yingisela n'wangulano.
- Yingisela switori swo koma na matsalwa ya timhaka.
- Yingisela matsalwa yo koma ya ntiyiso (xik. risimu ra ndhuma, mbulavulo wa le ka rhadiyo kumbe xiyenge xa ntlangu wo duma wa le ka thelevhixini).
- Hambanisa mimpfumawulo ya ririmi (ya nkoka eka mapeletelo, ku hlaya ni ku tsala).
- Vona swin'wana swihlawulekisi swa thoni na ntshikelelo.
- Tsala mbitanelo.

Gireyidi ya 9

Switandati swa maasesele

Hi swi tiva hi loko mudyondzi a:

- Yingisela no hlamula swivutiso (xik. Xana u ku byele yini?).
- Yingisela mbulavurisano.
- Yingisela switori na matsalwa ya timhaka.
- Yingisela man'wana matsalwa yo koma ya ntiyiso (xik. risimu ra varhandzani, mbulavulo wa le ka rhadiyo kumbe xiyenge xa ntlangu wo duma wa le ka thelevhixini).
- Hambanisa mimpfumawulo (nkoka wa mapeletelo, ku hlaya ni ku tsala).
- Kombisa swin'wana swa swihlawulekisi swa thoni na ntshikelelo.
- Tsala mbitanelo (xik. papila).

Gireyidi ya 7

KU VULAVULA

Mudyondzi u kota ku vulavula hi vutitshembi na hi ndlela leyi pfunaka eku vulavuleni eka tindhawu to hambana-hambana.

Switandati swa maasesele

Hi swi tiva hi loko mudyondzi a:

- Hlamula hi ndlela leyi faneleke ka swivutiso (xik. Ndzi vulavula na mani? Xana ndzi nga vulavula na Ndzi nga siya mahungu?).
- Teka xiavo eka n'wangulano (xik. eka riqingho).
- Rherhisana na mudyondzi-kulobye ivi a nyika mbiko wa kona.
- Endla swikombelo hi ku komba nxiximo (xik. Xana u nga ndzi tekela mahungu?).
- Lava ku hundzisiwa eka swin'wana (xik. ndzi khomeli, riqingho ra hina onge ra kavanyeteka, a wu te yini?).
- Twisisa ku yelana ni ku hambana ka swin'wana swa mfuwo (xik. Mavulavulele ya ntovovelo hi riqingho).
- Encenyeta swiyimo swin'wana leswi toloveriweke (xik. ku ba riqingho. Ku amukela riqingho ra sele hi nkarhi lowu nga fanelangiki).

Gireyidi ya 8

Switandati swa maasesele

Hi swi tiva hi loko mudyondzi a:

- Hlamula hi ndlela leyinene eka swivutiso (xik. Xana u ehleketa leswaku ndzi endla yini?.....Ndzi ehleketa leswaku u nga....Loko a ndzo va wena, a ndzi ta ...).
- Kombela no nyika switsundzuxo.
- Ku teka xiavo eka n'wagulano (xik. ku avelana xiphiqu no kombela ku pfuniwa).
- Endla mbalango wo olova wa le tllasini (xik. swilo leswi hi vilelaka hi swona ngopfu). A tirhisa tafula kumbe girafu ku kombisa mbuyelo lowu. Ku tsala xiviko).
- Kombela ku hundzisiwa (xik. A ndzi kholwi leswaku ndza swi twisisa. U nga va u vula leswaku.....?).
- Twisisa ku yelana ni ku hambana ka mfuwo (xik. I muxaka wihi wa timhaka leti ku khumbaka leti nga vutisiwaka hi ku landza mimfuwo yo hambana? Hi swihi swin'wana swi nga kaneriwaka hi mimfuwo yo hambana ku katsa ni swiyilayila swa kona?).
- Encenyeta swin'wana swa swiphiqu leswi vantshwa va hlanganaka na swona evuton'wini.

Gireyidi ya 9

Switandati swa maasesele

Hi swi tiva hi loko mudyondzi a:

- Hlamula swivutiso hi ku kongoma (xik. Xana u ku byele yini? U ndzi byele leswaku u ye eDurban naswona u vone lwandle).
- Vika leswi un'wana a nga swi vula).
- Teka xiavo eka mintlawe leyitsongo yo kanerisana. Munhu un'we u ta vika hi leswi van'wana va nga swi vula.
- Lava ku hundzisiwa (xik. A ndzi kholwi leswaku ndza swi twisisa. U vula leswaku...?).
- Twisisa ku yelana ni ku hambana ka mimfuwo (xik. ndlela leyi munhu a vulavulaka hi nhloko-mhaka ya rirhandzu eka mimfuwo yo hambana. I swilo swihi leswi swi endliwaka na leswi nga vuriwiki kumbe ku endliwa- swiyila).
- Encenyeta leswi humeleleke loko u hlangana na murhandziwa wa wena ro sungula.

Gireyidi ya

Mbuyelo wa Dyondzo wa 2

KU VULAVULA

Mudyondzi u kota ku vulavula hi vutitshembi na hi ndlela leyi pfunaka eku vulavuleni eka tindhawu to hambana-hambana.

Switandati swa maasesele

Hi swi tiva hi loko mudyondzi a:

- Khoma njhekanjhekisano wa le tllasini (xik. vunene ni vubihi byo ambala yunifomo).

Gireyidi ya

Gireyidi ya

Switandati swa maasesele

Switandati swa maasesele

Hi swi tiva hi loko mudyondzi a:

Hi swi tiva hi loko mudyondzi a:

Gireyidi ya 7

KU HLAYA NA KU LANGUTISA

Mudyondzi u kota ku hlayela no langutisela ku kuma timhaka na ku tiphina, a hlamula hilaha swi faneleke na hi vuxoperi eka nkoka wa vuxongi, mfuwo na nyanyuko eka matsalwa.

Switandati swa maasesele

Hi swi tiva hi loko mudyondzi a:

- Hlaya matsalwa hi ku seketeriwa hi leswi swi voniwaka (xik. xinavetiso xa riqingho ra sele, xitori xa swifaniso lexi nga na tinhloko-mhaka, tikhomiki, tikhatuni, misavu).
- Hlaya xitori xo olova xo koma kumbe tsalwa ra timhaka.
- Hlaya matsalwa yo koma ya ntiyiso (xik. Khavhara ya C.D; tinhloko-mhakankulu ta nyuziphepha; misavu).
- Hlaya swipele swo tala lawa ya hlawuriweke (1500-2000 wa marito yo ringanela yena).
- Kombisa ntivo-marito yo hlaya kwalomu ka 2000 wa marito hi ku hela ka lembe.

Gireyidi ya 8

Switandati swa maasesele

Hi swi tiva hi loko mudyondzi a:

- Hlaya switori swo hambana ni timhaka ta matsalwa.
- Hlaya tinsimu na swithokovetselo swo olova.
- Hlaya matsalwa yo koma ya ntiyiso (xik. mapapila yo huma eka xiyenge xo tsundzuxa xa magazini ya vantshwa).
- Languta xinavetiso hi vuxoperi.
- Hlaya nhlayo yo karhi ya matsalwa ya ndzawulelo (2000-2500 wa marito lawa ya va ringaneke).
- Kombisa ndlela yo hlaya leyi kombisaka ntivo-marito hi ku hela ka lembe ya marito yo ringana 2500.

Gireyidi ya 9

Switandati swa maasesele

Hi swi tiva hi loko mudyondzi a:

- Hlaya tinxaka to hambana ta switori (swa varhandzani) na matsalwa ya timhaka ta ntiyiso.
- Hlaya tinsimu na swithokovetselo.
- Hlaya matsalwa yo koma yo khorwisa (xik papila ra varhandzani).
- Languta xinavetiso hi vuxoperi.
- Hlaya nhlayo ya matsalwa ya ndzawulelo ya marito ya kwalamu ka 2500-3000.
- Kombisa ku va ni ntivo-marito ya kwalomu ka 3000 wa marito hi ku hela ka lembe.

Gireyidi ya 7

KU TSALA

Mudyondzi u kota ku tsala matsalwa yo hambana ya timhaka na yo anakanya hi swikongomelo swo hambana-hambana.

Switandati swa maasesele

Hi swi tiva hi loko mudyondzi a:

- Tsala mahungu (xik. phede (*pad*) yo tsalela kona mahungu ya riqingho).
- Tsala ni ku endla n'wanguano wo olova (xik. n'wanguano na muakelani mayelana ni huwa leyikulu).
- Vumba xinavetiso xo olova.
- Tsala ndzimana.
- Hundzuluxela tsalwa (xik. xinavetiso, ku suka eka ririmi rin'wana swi ya eka rin'wana).
- Endla mintlangu (xik. xiphazamiso xa marito, na xikirebulu (*scrabble*)).

Gireyidi ya 8

Switandati swa maasesele

Hi swi tiva hi loko mudyondzi a:

- Tsala papila (xik. ro ya eka swa kholomo ya switsundzuxo).
- Tsala nhlamulo ya papila (xik. eka kholomo ya switsundzuxo).
- Tsala ni ku endla n'wagulano wo koma (xik. kombela swin'wana ni ku nyika switsundzuxo).
- Tsala xitori xo koma.
- Hundzuluxela tsalwa ri suka eka ririmi rin'wana ri ya eka rin'wana (xik. papila leri se ri tsariweke eka kholomo ya switsundzuxo).
- Endla mintlangu ya marito no tlanga mintlangu (xik. xiphazamiso xa marito, xikirebulu (*scrabble*)).

Gireyidi ya 9

Switandati swa maasesele

Hi swi tiva hi loko mudyondzi a:

- Tsala papila ra xinghana.
- Tsala xitlhokovetselo.
- Vumba khadi yo rungula.
- Tsala ni ku endla n'wagulano wo olova (xik. kombela un'wana u famba na yena ro sungula/byela munhu hi rirhandzu leri u nga na rona eka yena).
- Tsala xihungwana.
- Hundzuluxela tsalwa ri suka eka ririmi rin'wana ri ya eka rin'wana.
- Endla mintlangu (xik. xiphazamiso xa marito (*crossword puzzle*) na wun'wana ntlangu wa marito (xik. xikirebulu)).
- Kombisa vuswikoti lebyi kulaka hi ku peleta hi nka-hoxeko.

Gireyidi ya 7

VUVULAVURI NA NTIVO-MARITO

Mudyondzi u tiva mimpfumawulo, ntivo-marito na vuvulavuri bya ririmi ro engetela na ku kota ku swi tirhisa.

Switandati swa maasesele

Hi swi tiva hi loko mudyondzi a:

- Vula marito, a tirhisa ntshikelelo wa le ka rito, xivulwa na thoni hi nka-hoxeko.
- Tirhisa mahlawuri (xik. lerikulu, lonene ngopfu).
- Hlanganisa swivulwa hi ku tirhisa “kambe” (xik. I buku yo tika kambe ya tsakisa swinene).
- Nkarhi lowu nga hundza lowu hetisekeke lowu yisaka mahlweni (xik. A a ri ku tirheni hi matimba eka kotara leyi).
- Hlayelo ra kotelo (xik. Loko ndzo va ndzi winile Lotto, ndzi nga xavela mhani yindlu yintshwa).
- Mahlayelo yo kombisa ku kota ku humelela (*possibility*) ku kota ku endleka (*probability*) ka swo karhi: i Yi ta na (swi na ntiyiso-swa tshembisa).
 - Yi fanele ku na (nkumbetelo).
 - Yi nga na (koteka).
 - Yi ngo ho na (kanakanisa).
 - Yi nge ni (swi na ntiyiso- a swi tshembisi).
- Twisisa no tirhisa marito lama fambaka swin’we (xik. fole ni nhlava; bandi na buruku).
- Rhekhoda ntivo-marito eka xihlamusela-marito lexi a tiendleleke xona.

Gireyidi ya 8

Switandati swa maasesele

Hi swi tiva hi loko mudyondzi a:

- Twarisa marito, a tirhisa marito na ntikiso wa rito na wa xivulwa hi nka-hoxeko.
- Twisisa ni ku tirhisa vundhawu bya marito (xik. Eka, ehenhla ka).
- Twisisa no tirhisa nkarhi lowu nga hundza lowu yisaka emahlweni, (xik. Tatana a a ha ri eku hlayeni ka buku).

Gireyidi ya 9

Switandati swa maasesele

Hi swi tiva hi loko mudyondzi a:

- Vula marito, tirhisa rito, ku tshikelela xivulwa na thoni hi nka-hoxeko.
 - Twisisa ni ku tirhisa nkarhi lowu hundzeke hi ku hetiseka (xik. Nkarhi lowu ndzi nga fika hi wona, a va fambile).
 - Twisisa ni ku tirhisa xivulwa-rungulwa
-
- Twisisa no tirhisa mahlayelo ku kombisa mfanelo wa swo karhi (*obligation*) na swa nkoka (*necessity*):
 - U fanele ku va ni vuxiyaxiya (swa nkoka).
 - Swi lava u va ni vuxiyaxiya (ku navelela).
 - A swi laveki u nga tihlayisi (a swi tsakisi).
 - A swi laveki u va na futa (swa yirisiwa).
 - Twisisa no tirhisa kotelo (xik. loko ndzo kuma mali, ndzi nga xava swakudya).
 - Tirhisa ndyangu wa rito ku engetela ntivo marito.
 - Rhekhoda ntivo-marito eka dikixinari yo tiendlela.
 - Rhekhoda ntivo-ririmi eka xihlamusela-marito lexi munhu a tiendleleke xona.

Gireyidi ya 7

VUVULAVURI NA NTIVO-MARITO
Mudyondzi u tiva mimpfumawulo, ntivo-marito na vuvulavuri bya ririmi ro engetela na ku kota ku swi tirhisa.

Switandati swa maasesele

Hi swi tiva hi loko mudyondzi a:

- Kombisa ntivo-marito wo ringana 2000 loko lembe ri hela.

Gireyidi ya 8

Gireyidi ya 9

Switandati swa maasesele

Switandati swa maasesele

Hi swi tiva hi loko mudyondzi a:

- Kombisa ntivo-marito wo lava ku ringana 2500 wa marito loko lembe ri hela.

Hi swi tiva hi loko mudyondzi a:

- Kombisa mahlayele ya ntivo-marito wa kwalomo ka 3000 hi ku hela ka lembe.

CHAPTARA YA VUMUNE MAASESELE YA MUDYONDZI

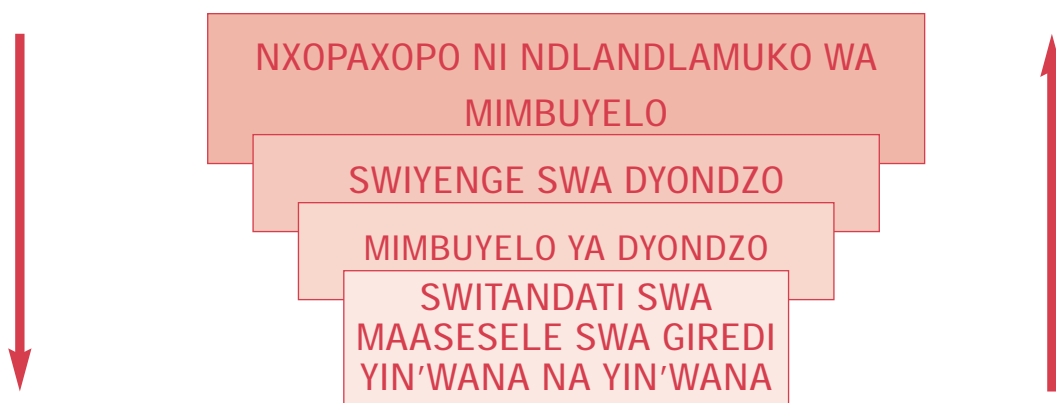
MASUNGULO

Mpfapfarhuto wa maaselese wa Xitatimendhe lexi Pfuxetiweke xa Kharikhulamu xa Rixaka Giredi R-9 (Swikolo) wu kongomisiwile eka minsinya ya mimbuyelo ya dyondzo. Switandati swa Maaselese swi fanele ku kombisa ku humelela ka mudyondzi hi tindlela to hlawuleka na ku vona leswaku vadyondzi va hlangana hi ku apulaya vutivi na swikili. Maaselese ya fanele ku pfuna vadyondzi ku teka swiboho leswi hetisekeke hi ku landza vuswikoti bya vona, ku tivekela swipimelo swa.

Ku pfuneta eka maendlele ya maaselese ya mudyondzi, Xitatimendhe lexi Pfuxetiweke xa Kharikhulamu xa Rixaka:

- Xi paluxa Mimbuyelo ya Dyondzo ni switandati swa maaselese leswi yelanaka na swona eka xiyenge xin'wana na xin'wana xa Dyondzo ku katsa na Giredi yin'wana na yin'wana eka bandhi ra Dyondzo yo Angarhela na vuleteri (Giredi ta R-9), ku ya emahlweni ni ku hlohletela ku ya emahlweni ni ku dyondza;
- Endla nkatsakanyo wa Nxopaxopo ni Ndlanlamuxo wa Mimbuyelo ya Dyondza Switandati swa Maaselese;
- Veka Switandati swa Maaselese exivindzini xa maenglele ya maaselese eka Giredi yin'wana na yin'wana. Switandati swa Maaselese swi hlamusela khwatsi levhele ya mudyondzi leyi languteriweke hi ku kongomisa eka Giredi yin'wana na yin'wana ya Xiyenge xa Dyondzo. Matirhele ya vana eka Mimbuyelo ya Dyondzo yi pimiwa hi ku hambanisa ni Switandati swa Maaselese. Laha vadyondzi va fanele ku kombisa vuswikoti bya vona bya Mimbuyelo ya Dyondzo ku katsa ni tindela leti tirhisiuaka eka ku kombisa vuswikoti bya vona.

Dayagiramu leyi yi hlamusela ku nghenelana exikarhi ka tielemente to dizayiniwa ta xitatimendhe lexi Pfuxetiweke xa Kharikhulamu xa Rixaka:

MINSINYA YA MAASESELE LEYI TIRHISIWAKA EKA MIMBUYELO YA DYONDZO

Nhlamuselo

Maasesele eka Xitatimendhe lexi Pfluxetiweke xa Kharikhulamu xa Rixaka ya Giredi ya R-9 (Swikolo) i ku yisa emahlweni, maendlele lawa ya pulaniweke ya ku hlengeleta mahungu mayelana ni vuswikoti bya vana lebyi pimiwaka hi switandati swa maasesele ya mimbuyelo ya Dyondzo eka Xitatimendhe lexi Pfluxetiweke xa Kharikhulamu xa Rixaka. Leswi swi lava nhlamuselo ya le rivaleni na switirateji swo hambana -hambana ku pfuneta vadyondzisi ku nyika vana mimbuyelo yo pfuna ni ku nyika swiviko eka vatswari, kun'we ni vanhu ntsena lava nga ni ku navela.

Timhaka-nkulu

Mimbuyelo ya dyondzo i ndlela yo dyondzisa no dyondza leswi endlaka swi va rivaleni leswi vadyondzi va faneleke ku swi fikelela. swinawana leswi tirhaka hi leswaku va hlamusela no kombisa swa ha suka ehansi leswi va swi languteleke eka vana. Mtirho-nkulu wa mudyondzisi i ku dyondzisa hi xikongomelo xo pfuna vana ku kota ku fikelela swilaveko swa switandati swa maasesele leswi languteriweke eka vana loko va ri eku dyondzeni. Maasesele i ya nkoka eka dyondzo ya mimbuyelo hikuva hi maendlele lawa swi fanele swi koteka ku asesa vana ku vona leswi va nga swi fikelela eka Giredi yin'wana na yin'wana.

Ku kota ku pfuna vana ku fikelela vuswikoti bya vona, maasesele ya fanele ku va:

- Ya le rivaleni ni nkongomiso lowu hetisekeke;
- Ya hlanganisiwa ni madyondzisele no dyondza;
- Ya kongomisiwa eka swipimelo kumbe switandati swo dyondza;
- Ya hambana hi ku landza switayeke swa matirhele, tithekiniki, switirho kun'we ni vundzeni;
- Ya ntiyiso, yo tshembeka, ya le xikarhi lawa ya kongomisiweke eka mudyondzi hi yexe, ni ku olova ko ringanela ku pfumelela ku hundzuka ku teka ndhawu.

Swikongomelo swa Maasesele

Xikongomelo-nkulu xo asesa vadyondzi i ku va khutaza leswaku va kula eka vutivi bya vona, ku nga ri ntsena ku endlela ku va tlakusa. Hi maendlele lawa, maasesele ya tirhiwa ku xiyisisa swinene ku humela ka vadyondzi ni ku fambisa swa tidyondzo ta vona. Switirhisiwa swin'wana swa maasesele swi katsa:

- *Maasesele ya beyizi -layini eka lava va nga vo sungula*
Maasesele ya beyizi-layini ya tala ku tirhisiwa ngopfu eka vana lava sungulaka tidyondzo ta vona eka giredi kumbe feyisi ku tumbuluxa leswi vana va switivaka. Endlele leri ri pfuneta vadyondzisi ku lulamisa swiyenge swa dyondzisa hambi ya ri madyondzisele.
- *Maasesele ya xidayiginosisi*
Maasesele ya xidayiginosisi ya tirhisiwa ku kumisisa ntumbuluko wa munhu niswivangelo leswi nga tsandzisaka vana ku dyondza. Maasesele lawa ya landzeriwa hi vuleteri bya vunene, nseketelo ni ku nghenelela loko vana va ri karhi va dyondza.

■ *Maasesele ya xifomatifi*

Maasesele lawa ya landzelerisa ni ku seketela tindlela to dyondza ni ku dyondzisa, leswi swi tirhisiwa ku lemukisa vana ni vadyondzisi hi lswi swi faneleke ku dyondziwa no dyondzisiwa, leswi swi endliwa hi xikongomelo xo lava ku antswisa hi mikarhi hinkwayo Maasesele ya xisamatifi Maasesele lawa ya nyika nkatsakanyo wa leswi swi fikeleriweke hi vana hi nkarhinyana wu ri wu tsongo, xik. Eku heleni ka lembe xidyondzo kumbe loko mudyondzi a lava ku suka exikolwebni xin'wana ku ya eka xin'wana.

■ *Maasesele ya sistemetiki*

Maasesele lawa i ndlela leyi ha yona ku langutisiwaka ngopfu vuswikoti bya vana eka dyondzo hi ku angarhela. xin'wana xa swipemu xa maasesele lawa i maasesele ya vana hi ku landza vuswikoti hi ku ya hi leswi swi kombisiweke hi swikombiso swa rixaka. Maasesele lawa ya tala ku endliwa eku heleni ka feyisi yin'wana ni yin'wana ya bandhi ra Dyondzo ya Vuleteri byo angarha. Swikolo swo hlaya hi ku yimela swifundza swi hlawuriwile hi xikongomelo xo ringeta maasesele lawa hi ya boxeke laha henhla.

MAASESELE YO YISA EMAHLWENI

■ *Swihlawulekisi swa maasesele yo yisa emahlweni:* Maasesele yo yisa emahlweni i ndlela leyi ha yona maasesele ya tekaka ndhawu eka Xitatimendhe lexi pfuxetiweke xa Kharikhulamu xa Rixaka.

■ *Leswi swi katsa swinawana hinkwaswo swa maasesele ya mimbuyelo ya dyondzo ni ku tiyisisa maasesele ya lawo:* Swi teka ndhawu endzaku ka nkarhi wo leha naswona ii mhaka leyi tshamaka yi humelela nkarhi na nkarhi: Ku dyondza ku ta tshama ku ri karhi ku kamberiswa nkarhi na nkarhi ku kondza loko lembe ri ya ku chapu.

■ *Seketela ku kula ni ndlandlamuko wa vana:* Van ava va vatirhikolorhi hi ku va ni xiave hi swo dyondza ni maasesele, twisisa lawa ya tirhisiwaka eka maasesele ya vana ni misingiriko ya vona, ni ku vona leswaku wa va katsa eka ku ti kambela ka siku na siku va ri hi voxo kumbe ni mintlawo, leswi swi engetelela vutitshembi eka vana.

■ *Nyika swiviko ku suka eku dyondzeni no dyondzisa:* Ku nyika mbuyelo hi yin'wana ya makhiya ya ku humelela ka maasesele ya xifomatifi. Maendlele yo nyika mbuyelo ya katsa ku vutisa, ku kongomisa ka mudyondzisi eka mbulavulo ni swo tsariwa kunene.

■ *Maasesele yo hlanganela:* Leswi swi katsa ku tirhisa maasesele yo hlaya hi ku angarhela mimbuyelo yo hlaya ya dyondzo. Ni ku katsa switandati swo hlaya swa maasesele leswi tirhaka hi tindlela to hambana-hambana, tsundzuka, switandati swa maasesele swi ni xiave ku tlurisa loko swi fika eka makambelele ya vana hi ku tirhisa tithekiniki to hambana. Vuswikoti eka swiyenge swa dyondzo swi nga kamberiswa himindlela to tala, hikokwalaho tindlela to hambana ta maasesele ti tirhisiwa ku nyika vana xikhati xo tirha hi ku hetiseka ku hi leswi swi languterisiweke xiswona hi ku landza mimbuyelo.

- Tirhisa switirateji leswi nga ta katsa vana ni swilaveko swa vona (ririmi, ku tiya miri, emiehleketweni ni swa ndhavuko): Maasesele yo yisa emahlweni ya pfumelela vadyondzisi ku tekela enhlokweni vadyindzi hi ku landzelerisa swa tidyondzo ta vona hambu swi ri swilaveko. Leswi swi pfuna vana ku hundza eka ku nonoheriwa hi ku hatlisa ku o lloxa swiphiko leswi vana va nga na swona. Eka ntlawa wun'wana ni wun'wana ku ni vuswikoti byo ringanela eka vana hi ku landza mabyongo ya vona. A hi mfanelo leswaku vadyondzi va kamberiwa hinkwavo hi nkarhi wu ri wun'we.

Ku amukela maasesele ya xisametifi

Mbuyelo lowu vana va wu hlengeleteke hi nkarhi lowo leha swonghasi eku tirheni ka vona ku sukela eku sunguleni ka lembe ku fika eku heleni ka rona wa tirhisiwa ku va makambebele ya nkarhi na nkarhi eka dyondzo ya vana ya siku na siku. maasesele lawa ya lava ku pulaniwa swinene ku sukela eku sunguleni ka lembe, ku katsa switirateji swo hambana hambana leswi tirhisiwaka - xik. ntirho lo vana va nyikiwaka ku wu tirha, Swikolo ni swikambelwana leswi va tsarisiwaka swona, lowu ii nkateko lowukulu lowu vana va wu tirhisaka ku vona leswaku va tiva ku fika kwihi hi lswi va swidyondzisiweke.

Switirateji swa maasesele

Ku hlawula mhaka ya switirateji swa maasesele yi le ka mutirhisi yena hi yexe, leyi nga mhaka ya muxaka wa yona wu woxe eka mathicara, giredi na xikolo, ni ku tshembela eka vuahluri by thicara. Vukona bya ndhawu ni switirhisiwa swi nsusumeto eka mhaka leyi, Kambe hi tlhelo rin'wana valeteri va swikota ku hambana hi maendlele hambiloko va ri ni switirhisiwa swo yelana. Maendlele, tithekiniki ni swirhisiwa leswi hlawuriweke ku tirhisiwa migingiriko ya maasesele swi fanele ku va leswi kongomaneka na maasesele wo walawo ku landzelerisa swilaveko swa Switandati swa maasesele, naswona swikongomelo swa maasesele swi fanele ku humeseriwa erivaleni ni ku tlhela swi twisisiwa hi vana ku katsa ni vadyondzisi va vona. Vuswikoti byi nga kombisiwa hi tindlela to tala. Hikokwalaho maendlele ya tinxakaxaka ya laveka ku nyika vana nkarhi wo tala wo kombisa vuswikoti bya vona ehenhla ka leswi va swi tivaka hi ku hetiseka.

Mitirho wo yelana ya maasesele

Xikongomelo xa Mintirho yo yelana ya maasesele i ku:

- Ku vona leswaku ku ni majajele wan'we ya vadyondzisi;
- Ku tlakusa masetele ya xitandati xin, we;
- Ku tiyisisa vuswikoti bya maasesele yo yisa emahlweni eswikolweni;
- Ku tlakusa maendlele yo endla leswinene ntsena hi tirhisa switirhisiwa ni switirho;
- Ku tiyisisa leswaku maasesele yo endliwa hi swikolo ya endliwa hi ndlela leyi faneleke;
- Ku tiyisisa ndlandlamuko wa mikateko eka vadyondzi.

Mintirho leyi yelahaka ya Maasesele yi nga setiwa eka ofisi ya le ka Naxinali, Swifundzha, tidisitiriki kumbe levhele yo hlanganela, yi fanele ku endliwa eswikolweni, ni ku modaretiwa eka tindhawu ta le handle.

MAMANEJELE YA MAASESELE

Vanhu lava katsiwaka eka Maasesele

Xikolo kun'we ni mathicara va ni vutihlamuleri lebyi kulu swinene loko swi fika eka swa maasesele ya vadyondzi. Mathicara va languteriwa ku tumbuluxa maasesele lawa ya nga ni vunene ni ku amukeleka. Tipholsi ta swifundza ti fanele ku vona leswaku ti katsa vadyondzi, thimi ya xikolo ya maasesele, tithimi to huma hi le ka swifundza-ntsongo, vukorhokeri bya vafuni, Vatswari, tani hi loko swi va fenerile.

Nongoloko wa Maasesele ya Swikolo

Xikolo xin'wana na xin'wana xi fanele ku hluvukisa minongoloko yo kambela leyi simekiweke eka swiletelo swo kambela swa xifundzankulu na swa rixaka. Xi fanele ku vani Ntlawa wo Kambela wa Xikolo na Pulani yo Kambela ya xikolo ku hatlisisa ku tirhisiwa ka minongoloko leyi. Ntlawa wu fanele ku vani vayimeri vo huma eka swiyimo hinkwaswo na Xivandla xa Dyondzo.

Ku tiyisisa leswaku ku tirhisiwa endlelo ra kahle ro kambela, Pholisi yo Kambela ya Xikolo yi fanele ku humesela erivaleni:

- Ku pulana ndlela yo ya emahlweni ko kambela no tirhisiwa;
- Ndlela leyi tibuku ta tirhekhodi ti hlayisiwaka hi yona, ku kumeka na vuhlayiseki;
- Tikhodi ta maasesele ti pimanyetiwa hi Xifundzha;
- Ku tiyisisiwa ka le ndzeni ko kambela;
- Ndlela leyi nkambelo wu endliwaka hi yona exikolweni;
- Ku languteriwa ka maendlelo hinkwawo yo kambela;
- Ku leteriwa ka vatirhi eswivandleni swo kambela.

Swivandla laha swilaveko swa vuleteri bya le xikolweni byi faneleke ku va kona swi katsa:

- Ku tirhisiwa ka tindlela/swiyenge swo kambela;
- Ku tumbuluxa ntwanano exikarhi ka vadyondzisi va gireyidi yo yelana hi leswi voniwaka swi fanerile ku eneta Mimpimo yo Kambela na Mimbuyelo ya Dyondzo;
- Ku tsala minkanelo swa migingiriko yo kambela na swiviko;
- Ku fikelela ntwanano hi pholisi yo kambela ya xikolo.

KU HLAYISIWA KA TIRHEKHODI

Tibuku ta Tirhekhodi

Mahlayiselo ya kahle ya tibuku i ya nkoka eka minkambelo hinkwayo, ngopfu-ngopfu eka minkambelo leyi yaka emahlweni. Buku ya rhekhodi kumbe fayili yi fanele ku pfluxetiwa hi vadyondzisi hinkwavo. Yi fanele ku vani:

- Mavito ya vadyondzi;
- Masiku yo kambela;
- Vito na nhlamuselo ya nghingiriko wo kambela;
- Mimbuyelo ya migingiriko yo kambela ku ya hi Swivandla swa Dyondzo kumbe Minongonoko ya Dyondzo;
- Minkanelo ya endlelo ro seketela.

Tirhekhodi ti fanele ku simekiwa eka minkambelo ya ximfumo ni yo kala yi nga ri ya ximfumo. Tirhekhodi hinkwato ti fanele ku kumeka, ku twisiseka, ku hlayisiwa, ku va xihundla no pfuneta eka endlelo ro dyondzisa no vika.

Pholisi yo kambela ya swikolo yi boha hi vuxokoxoko byo tatiwa ka tirhekhodi ta tibuku. Tikhodi to kambela ti tirhisiwa ku kombisa ndlela leyi mudyondzi a tirhaka hi yona eka Mimpimo yo Kambela na Mimbuyelo ya Dyondzo. Tikhodi leti tirhisiwaka ti fanele kuva erivaleni no twisisiwa hi vadyondzi swin'we ni vatswari.

Tikhodi leti faneleke ku tirhisiwa eka nkambelo

Ku na tindlela to tala to nyika mahungu ya nkambelo eka vadyondzi no rhekhodiwa hi vadyondzisi. Ku hlawula ndlela ya kahle yo endla leswi eka nghingiriko wa nkambelo swi taya hi timhaka to hlaya to fana na: nhlayo ya vadyondzi etitlilasini na nkarhi lowu mudyondzisi a nga na wona:

- Ku pfilungana na ku leha ka nghingiriko wo kambela;
- Vundzeni bya dyondzo kumbe vutshila lebyi nga ku kamberiwani (xik. Matematiki kumbe ntivo-matsalele);
- Ku hatlisa ko nyikiwa ka mahungu;
- Ndlela leyi mahungu ya khumbaka vanhu hi yona;
- Maendlele (swiyenge) lama tirhisiwaka hi mudyondzisi ku hlamusela matirhelo ya vadyondzi;
- Loko matirhelo ya mudyondzi ya fanele ku ringanisiwa na ya tintangha; eka matirhelo lama hundzeke, na/kumbe swilaveko swa Mimpimo ya Nkambelo na Mimbuyelo ya Dyondzo.

Tikhodi tin'wana ta minkambelo ti kahle eka swikongomelo swin'wana ku tlula swin'wana. Xikombiso, minkanelo yi nga vani vuxokoxoko, ya vanhu no nyiketa minkanelo yo antswisiwa. Minkanelo nakambe yi nga pfuneta eku vikenhi hi matirhelo ya mudyondzi loko ya pimanisiwa na Mimpimo yo Nkambelo. Kambe hambiswiritano, minkanelo yi nga teka nkarhi wo leha ku yi tsala no kala yi n ga rhekhodeki hi ku olova. Tikhodi to fana na 'Swi saseke ngopfu', 'Swi sasekile', 'Swi kahle', 'Swa koteka', na 'A swi ringanangi' ta olova ku ti tsala no pfumelela ku kamberiwana ko ya emahlweni ka nkambelo wa nkarhi lowu nga hundza loko wu pimanisiwa na Mimpimo ya Nkambelo. Kambe hambiswiritano, leswi a swi nyiki vuxokoxoko lebyi nga kona eka minkanelo. Timaraka na tona ti rhekhodiwa hi ku olova no tlhela ti hlanganisiwa hi ku hatlisa, ti andzisiwa no avanyisiwa.

Ti na nkoka eku kambeleni ka matirhelo ya vadyondzi loko ya pimanisiwa na ya van'wana etlilasini, na tigireyidi kumbe swikolo swin'wana. Kambe hambiswiritano, a ti nyiki mahungu yo ringana hi matirhelo ya vadyondzi loko ya pimanisiwa na Mimpimo ya Nkambelo.

Swikombiso exikarhi ka swin'wana swa tikhodi to yisa emahlweni nkambelo i:

- A swi si fikeleriwa, swi le kusuhana, swi fikeleriwile;
- Matirhelo ya kahle, swi lava ku seketeriwa;
- A, B, C;
- Swivulwana (kumbe swiyenge) leswi tumbuluxiweke ku pfuneta eka nghingiriko wa nkambelo kumbe xiviko.

Swi nga ri na mhaka leswaku ku hlawuriwa khodi yihi yo kambela, leyi tirhisiwaka, mahungu i ya nkoka loko ya hlanganisiwile na swiringanyeto. Swi nga endleka ku vani ku antswanyana eka ku humelela ka vadyondzi loko va nyikiwa mahungu lama tsariweke ku tlula timaraka. Hambileswi timaraka na xidzana ti nga na nkoka eka tirhekodi, tanihi leswi swi olovaka ku tsala timaraka eka buku ya tirhekodi, minkarhi yo tala a ti na nkoka eka mahungu na swiviko. Swiphiko swin'wana leswi nga kona eka timaraka ti nga hlanganisiwa no kuceteriwa no va ti tumbeta swo tala hi ku humelela no ya emahlweni ka vadyondzi. Loko vadyondzi va hetile nghingiriko wo kambela wo tlula wun'we, ku na ndzingo wo tirhisa timaraka ku ya hi aritimetiki, ku hlanganisa no endla avhareji. Loko ku endliwa leswi, timaraka ti lahlekeriwa hi nkoka wa tona ku nyika mahungu. Maraka ya nhlangelo kumbe avhareji ti tumbeta mhaka yo va mudyondzi a kotile ku dyondza kahle eka mhaka yin'we ku nga ri eka yin'wana. Timaraka ti nyika mavonele yo angarhela hi ku humelela kambe ti tumbeta swivangelo swa nkambelo wo humelela (kumbe ku pfumaleka ka ku humelela) eka mudyondzi, no sivele mpakaniso wo dyondza swokarhi eka nkambelo. Nakambe a ti hlamuseri kahle ku humelela ka mudyondzi eka nxaxameto wa tidyondzo. Hi minkarhi yo tala ku hlayisa maraka yo fana (ntsena loko yiri kahle) swi tekiwa ku ri xikombiso xa ku humelela ka kahle. Maraka ya 70 loko yi pimanisiwa eka Mimpimo wa Nkambelo wa Gireyidi 5 na maraka ya 70 loko yi pimanisiwa eka Mimpimo wa Nkambelo wa Gireyidi 6 yi tumbeta hi ku hetiseka ku humelela ka mudyondzi loko a nga va na kona elembeni, leswi hlamuseriwaka kahle hi nhlamuselo, khodi kumbe minkanelo.

Tikhodi ta rixaka

Eku rhekhodiweni kumbe ku vikiwa ka ku humelela eka Mimbuyelo ya Dyondzo ya gireyidi yo karhi, ku fanele ku tirhisiwa tikhodi leti landzelaka:

- 1 = Matirhelo ya mudyondzi ya **hundze ngopfu swilaveko** swa Mbuyelo wa Dyondzo eka gireyidi.
- 2 = Matirhelo ya mudyondzi ya **hundze swilaveko** swa Mbuyelo wa Dyondzo eka gireyidi.
- 3 = Matirhelo ya madyondzi ya **fikelele swilaveko** swa Mbuyelo wa Dyondzo eka gireyidi.
- 4 = Matirhelo ya mudyondzi a ya **fikelelangi swilaveko** swa Mbuyelo wa Dyondzo eka gireyidi.

Yelanisa eka swikombiso leswi nyikiweke eka xiyenge xa Makhadi ya Xiviko, leswi nga laha ehansi.

Tixedulu to ya emahlweni

Ekuneleni ka lembe rin'wana na rin'wana, xedulu yo ya emahlweni yi fanele ku tatiwa, no sayiniwa hi nhloko ya xikolo na mutirhi wa ndzawulo. Xedulu yo ya emahlweni i rhekhodi leyi nga na nkomiso hi ku humelela ka vadyondzi eka gireyidi ya xikolo.

Xedulu yo ya emahlweni yi fanele ku katsa mahungu lama landzelaka:

- Vito ra xikolo na xitempe xa xikolo;
- Nongonoko wa vadyondzi eka gireyidi yin'wana na yin'wana;
- Tikhodi to ya emahlweni eka Nongonoko wa Dyondzo yin'wana na yin'wana (Sisiteme ya Tikhodi ya Rixaka);
- Tikhodi to ya emahlweni eka gireyidi yin'wana na yin'wana (ku humelela ku ya eka gireyidi leyi landzelaka kumbe ku tshama eka gireyidi yo fana);
- Minkanelo kumbe vuswikoti na swivandla leswi lavaka ku seketeriwa eka Nongonoko wa Dyondzo yin'wana na yin'wana;
- Siku na nsayino wa nhloko ya xikolo, mudyondzisi na mudyondzisi un'wana, xikan'we na mutirhi wa ndzawulo.

Swihlaya swa vadyondzi

Xihlaya xa mudyondzi i rhekhodi leyi yaka emahlweni ya mahungu lama nyikaka nhlamuselo yo angarhela ya ku ya emahlweni ka mudyondzi, ku katsa na nhluvukiso wa kahle wa minkoka, mavonele, na nhluvukiso wa mahanyelo. Xi pfuneta mudyondzisi eka gireyidi leyi landzelaka kumbe xikolo ku twisisa mudyondzi hi ndlela yo antswa, no pfuna mudyondzi hi laha swi faneleke hakona. Xihlaya xi fanele ku hlayisiwa eka n'wana un'wana na un'wana no tlhela xi fambisana na vadyondzi emalembeni ya vona hinkwawo yo dyondzo.

Mahungu lama landzelaka ya fanele ku katsiwa eka xihlaya xa mudyondzi:

- Mahungu ya munhu, ku katsa na xifaniso xa mudyondzi enkarhini wa sweswi;
- Xiyimo xa miri na matimu ya rihanyu;
- Swikolo leswi a dyondzeke eka swona na rhekhodi ya manghenelo;
- Ku nghenelela na ku humelela eka migingiriko yo hungasa;
- Mahanyelo;
- Ku nghenelela ka vatswari;
- Swivandla leswi lava ka ku seketeriwa hi mintirho yo hlawuleka;
- Nkomiso wa xiviko hinkwaxo xa ku hela ka lembe;
- Nkomiso wa tirhekhodi to tlakusiwa ta malembe yo dyondza;
- Fomo yo rhurhisiwa.

Tinoto:

1. Xihlaya xa mudyondzi xi siva matsalwa ya tirhekhodi hinkwawo ya khale lama a ya tirhisiwa hi swikolo, yo fana na tirhekhodi ta makhadi, makhadi ya vadyondzisi/valeteri na makhadi ya Edlab. Xikongomelo-nkulu xa xihlaya xa mudyondzi i ku pfuneta mudyondzi ku kota ku fikelela mahungu yo hambana lama nga kona.
2. Mahungu ya munhu a ya fanelanga ku hambanisiwa na ya mintlawwa. Ntlawa i ndlela yo kambela leyi nyikaka mudyondzi na mudyondzisi nkarhi wo languta migingiriko yo kambela yo hlaya. Ntirho wu vekwiwa eka fayili, kumbe bokisi. Xihlaya xa mudyondzi hi tlhelo rin'wana, i rhekhodi leyi nga na mahungu ya mudyondzi.

SWIVIKO

Mahungu lama faneleke ku katsiwa eka swiviko

Vadyondzisi va fanele ku vani vutihlamuleri eka vadyondzi, vatswari, sisiteme ya dyondzo na vaaki hinkwawo eku kambeleni ka vadyondzi va vona. Leswi swi endliwa hi k unyika swiviko. Ku engetela eka swiviko swo tsariwa, swa nomo kumbe minyiketo leyi kotekaka, minkombiso ya ntirho wa vadyondzi, yi nga tirhisiwa.

Xiviko xin'wana na xin'wana xa ku humelela hinkwako ka mudyondzi xi fanele ku katsa mahungu hi:

- Dyondzo leyi fikeleriweke;
- Vuswikoti bya mudyondzi;
- Nseketelo lowu lavekaka;
- Mahungu lama pfunaka, lama faneleke ku katsa minkanelo hi matirhelo ya mudyondzi loko ya pimanisiwa na ya tintangha na matirhelo ya mudyondzi ya khale loko ya pimanisiwa na swilaveko swa Xivandla xa Dyondzo.

Ku vika eka vatswari swi fanele ku endliwa minkarhi hinkwayo ku va khutaza ku nghenelela. Vadyondzisi va fanele ku vika eku heleni ka kotara yin'wana na yin'wana hi ku tirhisa makhadi yo vika ya ximfumo.

A hi minkarhi hinkwayo laha swi nga kotekaka ku nyika mahungu hi ku humelela eka Xivandla xa Dyondzo xin'wana na xin'wana. Kambe hambiswiritano, swiviko swi fanele ku nyika mahungu hi ku humelela eka Swivandla swa Dyondzo kumbe Minongonoko ya Dyondzo hinkwayo. Ematshanwini ya Feyisi ya Masungulo.

Makhadil ya swiviko

Swilaveko swa le hansi swa khadi ra xiviko i:

1) *Mahungu yo sungula*

- vito ra xikolo;
- vito ra mudyondzi;
- gireyidi ya mudyondzi;
- siku ro velekiwa ra mudyondzi;
- lembe na kotara;
- siku na nsayino wa mutswari kumbe muhlayisi;
- siku na nsayino wa mudyondzisi;
- siku na nsayino wa nhloko ya xikolo;
- masiku yo pfula no pfala ka xikolo;
- xitempe xa xikolo;
- xihlaya xa manghenelo xa xikolo;
- nhlamuselo ya tikhodi ta sisiteme ya tikhodi ya rixaka.

2) *Vuswikoti na swilaveko*

- Nyika nhlamuselo ya vuswikoti, swilaveko swo hlulukisa, kumbe swivandla leswi seketeriwaka hi mudyondzi eka Xivandla xa Dyondzo xin'wana na xin'wana kumbe Nongonoko wa Dyondzo. Tirhisa sisiteme ya tikhodi ya rixaka ku pimanisa matirhelo eka Mimbuyelo ya Dyondzo leyi dyondziweke ku fikela sweswi - a swi kali swi lava u nyika khodi ya Mbuyelo wa Dyondzo yin'wana na yin'wana. Eka xiviko xo hela ka lembe, ku humelela hinkwako ka mudyondzi eka Mimbuyelo ya Dyondzo hinkwayo ku fanele ku kombisiwa.

3) *Minkanelo hi Xivandla xa Dyondzo xin'wana na xin'wana kumbe Nongonoko wa Dyondzo*

- Nyika minkanelo hi Xivandla xa Dyondzo xin'wana na xin'wana kumbe Nongonoko wa Dyondzo, hi ku tshikelela eka vadyondzi lava tluleke swilaveko kumbe lava faneleke ku ya emahlweni va seketeriwa. Minkanelo ya vuswikoti byo karhi na swivandla swa nseketelo swi fanele ku hlenganisiwa na Mimpimo ya Nkambelo. Minkanelo leyi yi ta pfuna vatswari, vadyondzi na vadyondzisi van'wana ku twisisa nseketelo lowu mudyondzi a wu lavaka.

Tsundzuka: Swikolo swi fanele ku tirhisa tisisiteme ta tikhompyutha ku humesa makhadi ya swiviko, kambe swilaveko leswi hinkwaswo swi fanele ku katsiwa.

NONGOLOKO WO RHEFERA

KHARIKHULAMU NI GLOSARI YA MAASESELE

Lowu i nongoloko wa ndzandzelelano wa matheme lama tirhisiweke eku dizayineni ka Xitatimendhe lexi pfuxetiweke xa Kharikhulamu xa Rixaka xa Tigiredi ta R-9 (Swikolo) ni swinawana swa maasesele ya mudyondzi:

Maasesele - lawa i mapulanele ya nkarhi hinkwawo ya maendlele yo hlengeleta mahungu mayelana ni vuswikoti bya mudyondzi, lebyi pimiwaka hi ku hambana ni Switandati swa maasesele

Switandati swa maasesele - vutivi, swikili ni vumunhu bya vadyondzi swi fanele ku fikelela Mimbuyelo ya Dyondzo eka giredi yin'wana na yin'wana

Maasesele ya beyisilayini - maasesele layo sungula lawa a ya tirhisiwa ku lavisisa leswi vadyondzi va swi tivaka

Maasesele ya nkarhi na nkarhi - i modlili lowu khutazaka hlanganelo wa maasesele eku dyondziseni ni ndlandlamuko wa vadyondzi hi ku tirhisa mbuyelo wa nkarhi na nkarhi

Mimbuyelo ya xiyimo xa le henhla - Kun'we ni Mimbuyelo ya ndlandlamuxo, mhaka-nkulu ya Xitatimende lexi pfuxetiweke xa Kharikhulamu xa Rixaka xa Giredi ta R-9 (Swikolo), lexi kuceteriwaka hi Vumbiwa, swi katsa ku letela swikili eka vana, tani hi mbulavulo, maehlekete ya xiyimu xa le henhla, migingiriko yo maneja, ku tirha hi ntlawa eka ni swikili swo tikambela

Kharikhulamu 2005 - Leri i tsalwa ro sungula ra muxaka wa rona eka malembe yo sungula yo pfumala xihlawuhlawu. Pholisi ya dyondzo ya lembe ra 1997, ri nyika mpfapfarhuto wo letela vana va malembe yo sungula eka SWA Tidyondzo, Dyondzo yo Angarhela ni vuleteri, Dyondzo yo yisa emahlweni ni vuleteri, Dyondzo ya lavakulu ni vuleteri. Xitatimendhe lexi pfuxetiweke xa Kharikhulamu xa Rixaka xa Tigiredi ta R-9 (Swikolo) swi kongomisiwe eka ku tiyisisa Kharikhulamu leyi ya 2005

Mimbuyelo ya ndlandlamuxo - kun'we ni mimbuyelo ya xiyimo xa le henhla, mimbuyelo nkulu ya Xitatimendhe lexi Pfuxetiweke xa Kharikhulamu xa Rixaka xa tigiredi ta R-9 (Swikolo) leswi kuceteriwaka hi Vumbiwa bya tiko: leswi swi katsa ku pfuna vana ku kota ku fikelela ku navela ka vona

Levehele yo huma - loko vadyondzi va heta giredi ya 9, va nyikiwa masagwadi hi xivumbeko xa Xitifiketi xa Dyondzo yo angarha ni Vuleteri

Maasesele ya xifomatifi - muxaka wa maasesele lowu asesaka progirese ya vana hi nkarhi wa tidyondzo hi xikongomelo xo nyika mbuyelo eka vadyondzi leswi swi va tiyisaka nhlana eku dyondzeni ka vona

Feyisi ya masungulo - Feyisi yo sungula ya dyondzo yo angarhela ni vuleteri bya bandhi: Tigiredi ta R , 1, 2 na 3

Bandhi ro angarhela - ra Dyondzo ni vuleteri -malembe ya khume ya dyondzo yo bohelela, ya vumbiwile hi Feyisi ya masungulo, Feyisi ya le xikarhi na Feyisi ya le henhla

Xitifiketi xa Dyondzo yo angarhela ni vuleteri - xitifiketi lexi kumiwaka hi ku xitirhela loku hetisekeke xa Dyondzo ni vuleteri

Ku hlanganisa - leri hi rona khiya -nkulu ra Dyondzo ya Xitatimendhe lexi pfluxetiweke xa Kharikhulamu xa Rixaka: xa tigiredi ta R-9 (Swikolo) laha vana va languteriwa ku tirhisa vutivi na swikili swa vona hi ku apulaya leswi va swi va swi dyondzeke eka mimbuyelo hi ku hambana ka yona

Ririmi ro Dyondzisa no Dyondza - ririmi leri tirhisiwaka ngopfu eka xiyenge xo dyondza, ri nga ririmi leri twisisiwaka ngopfu i ririmi ro engetela (ku nga ri ririmi ra le kaya)

Swiyenge swa Dyondzo - swiyenge swa vutivi swa eka Xitatimendhe lexi Pfluxetiweke xa Kharikhulamu xa Rixaka xa tigiredi ta R-9 (Swikolo): Tinzimi, Metametiki, Sayense ya ntumbuluko, Thekinoloji, Sayense ya swa vutomi, Vutshila ni mfuwo, Ndzhendzeleko wa swa vutomi, Ikhonomi na sayense ya swa mamanejele

Switatimendhe swa Dyondzo - switatimende swa xiyenge xin'wana na xin'wana xa dyondzo lexi tirhisanaka swin'we ni swiyenge swa Dyondzo ya Mimbuyelo ku katsa ni Switandati swa Maasesele

Profayili ya mudyondzi - maendlele yo angarha lawa tirhisiwaka ku endlela ku pfuna mudyondzi ku fikelela xiyimo lexi vekiwake hi ku susumetiwa ku va na milongo hinkwayo leyi languteriweke eka mudyondzi ni ku nyika nsusumeto eka mudyondzi hi ku vona leswaku u na fayili leyi nga na milongo hinkwayo leyi faneleke, niku tlhandlekela hi nyika swiviko swa lembe na lembe

Minongoloko yo Dyondzo - tiprogireme ta migingiriko yo dyondza ,ti katsa vundzeni ni madyondzisele yo hambana-hambana, leswi ii swi letelo swa Xitatimendhe xa Kharikhulamu xa Rixaka xa tigiredi ta R-9 (Swikolo) kambe swi ta ndlandlamuxiwa hi swifundzha-ntsongo, swikolo ni mathicara

Sisteme ya makhodele ya nexinali - sisteme ya switandati swa nexinali leswi tirhiwaka ku kambela migingiriko ya vadyondzi

Mimbuyelo - mimbuyelo leyi vaka kona eku heleni ka migingiriko yo dyondza, mimbuyelo leyi yi pfuna swinene eku loteni ka madyondzisele

Mimbuyelo ya dyondzo - maendlele ni ndzhendzeleko wa leswi swi fikeleriweke, migingiriko na dyondzo hi ku kongomisa eka n'wana, hi ku landza maendlele lawa, kharikhulamu 2005 na Xitatimendhe lexi Pfluxetiweke xa tigiredi ta R-9 (Swikolo) swi kongomile ku khutaza dyondzo ya hilaha ku nga heriki

Photifoliyo - tifayili ta vadyondzi ha un'we - un'we leti khomeke mitirho ya vona

Progirexini - khiya -nkulu ra swinawana swa Xitatimendhe xa Kharikhulamu xa Rixaka xa tigiredi ta R-9 (Swikolo) lexi endlaka leswaku vana va kota ku sungula hi ku olva ni ku kota ku khandziyela ni leswo nonoha hi ku landza vuswikoti bya vona

Maasesele ya samatifi - ya hambanile ni ya maasesele ya fomatifi , tani hi leswi ya nga mavikele ya nkarhi na nkarhi hi ta migingiriko ya vana, ngopfu -ngopfu eku heleni ka lembe rin'wana na rin'wana

GLOSARI YA SWIYENGE SWA DYONDZO

Ku yingisela hi nkhinkhi - loko munhu a tiveka endhawini ya xivulavuri a yingisela swinene leswi vuriwaka

Ririmi ro engetela - ririmi leri dyondziwaka hi ku engetela eka leri ra le kaya

Ririmi ro engetela eka tindzimi-nyingi - loko munhu a dyondza ririmi kumbe tindzimi ehenhla ka leri a vulavulaka rona. Kambe ri nga sivi ririmi rakwe ra le kaya, kambe a ri dyondza ya fambisana kun'we

Swa ntiyiso - matirhisele ya ririmi ku tumbuluxa swa kahle no tsakisa

Alegori - xitori lexi eka xona swimunhuhatwa na leswi swi endlwaka swi yimelaka ntiyiso hi ku angarhela, leswinene ni leswo biha hinkarhi wu ri wun'we

Aliterexini - mbuyelelo wa mimpfumawulo eka vuvulavuri eku sunguleni ka marito hi ku landzelelana

Antonimi - rito leri vulaka swo hambana hi nhlamuselo eka ririmi (xik. Ku leha ni ku koma i maritofularha hi Xitsonga)

